

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ В КОНТЕКСТІ
КОМПЕТЕНЦІЙ НУШ**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка 6 курсу 601
групи спеціальності 014.01
«Середня освіта
(українська мова та література)»
**Томюк Олександра
Олександрівна**
Керівник: доцент
кафедри історії та
культури української мови,
кандидат філологічних наук
Даскалюк О.Л.

До захисту допущено

Протокол засідання кафедри №_____

від «__»_____2023 року

Зав. кафедри _____проф. Колесник Н. С.

ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНЦІЙ НУШ.

Досліджено, як відображено вивчення мовного впливу через маніпуляції у шкільній програмі з врахуванням особливостей Нової української школи. Здійснено повний аналіз місця теми мовних засобів маніпуляції у шкільній програмі, розкрито як висвітлюють цю тему на уроках української мови та літератури, а також під час виховних годин, зосереджено увагу на особливостях репрезентації теми для різновікових категорій. Окреслено актуальні проблеми дослідження мовних маніпуляцій у художній літературі, проведено аналіз засобів маніпуляції у різних типах текстів, з якими стикаються учні у школі та за її межами.

Ключові слова: маніпуляція, мовні засоби маніпуляції, блог, комунікація, література, вплив, шкільна програма, репрезентація теми, різновікові категорії.

STUDY OF LINGUISTIC MEANS OF MANIPULATION IN THE CONTEXT OF NUS COMPETENCES.

The study of the role of language tools in the school program, taking into account the specifics of the New Ukrainian School. A full analysis of the place of the topic of language manipulation in the school curriculum is carried out, attention is paid to the issue of coverage of the topic in Ukrainian language and literature lessons, as well as during educational hours, and attention is focused on the peculiarities of representing the topic for different age groups. The article outlines the current problems of studying language manipulation in fiction, analyses the methods of manipulation in different types of texts encountered by students at school and beyond.

Keywords: manipulation, linguistic means of manipulation, blog,

communication, literature, influence, school curriculum, representation of the topic, different age categories.

BADANIE NARZĘDZI MANIPULACJI JĘZYKOWEJ W KONTEKŚCIE KOMPETENCJI NUS.

Rolę manipulacji językowych w szkolnym programie nauczania zbadano z uwzględnieniem specyfiki Nowej Szkoły Ukraińskiej. Przeprowadzono pełną analizę miejsca tematu manipulacji językowej w programie szkolnym, zwrócono uwagę na kwestię poruszania tego tematu na lekcjach języka ukraińskiego i literatury, a także podczas godzin wychowawczych, a także zwrócono uwagę na specyfikę reprezentacji tematu dla różnych kategorii wiekowych. W artykule nakreślono aktualne problemy badania manipulacji językowej w literaturze pięknej, przeanalizowano środki manipulacji w różnych rodzajach tekstów, z którymi uczniowie spotykają się w szkole i poza nią.

Słowa kluczowe: manipulacja, językowe środki manipulacji, blog, komunikacja, literatura, wpływ, program szkolny, reprezentacja tematu, różne kategorie wiekowe.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТА МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ.....	10
1.1. Мовленнєвий вплив як предмет вивчення лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та інших дотичних наук.....	10
1.2. Маніпуляція як вид мовленнєвого впливу на людську свідомість...	18
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ ЖАНРІВ.....	24
2.1. Художня література як джерело засобів мовних маніпуляцій.....	24
2.1.1. Мовні засоби маніпуляції у текстах художньої літератури.....	27
2.1.2. Мовленнєві маніпуляції як поле для дослідження літературної критики.....	31
2.2. Блог як явище сучасної комунікації в Інтернеті.....	32
2.2.1. Репрезентація мовних маніпуляцій в блозі за рівнями....	36
2.3. Порівняння засобів маніпуляції в перекладознавчому аспекті.....	43
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ МОВНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В ЗЗСО.....	49
3.1. Актуальність вивчення мовних маніпуляцій в ЗЗСО та місце теми у програмі.....	49
3.2. Реалізація теми в педагогічній діяльності: розробки уроків, виховних годин, рекомендації з урахуванням вікових відмінностей учнів.....	54
Висновки до розділу 3.....	79
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	

ВСТУП

Кожне слово – носій інформації, яку передають з покоління в покоління від пращурів до нащадків. Інформація має в собі властивість впливу, хоч і не завжди ми його розпізнаємо. Усі ми чули вислів «хто володіє інформацією, той володіє світом», автором якого є Натан Ротшильд. Люди, які володіють знаннями, можуть впливати на тих, хто цих знань не має.

Тексти, які створені людьми, написані, видані й надруковані, або просто почуті в усному мовленні, різної специфіки та мотивації, мають спільну рису – певний відсоток маніпуляцій. Часто людина навіть не замислюється над тим який вплив чинить. Особистості, до яких ми прагнемо дослухатись, насаджують нам свої погляди, використовуючи мовне маніпулювання – особливості мови й правил її вживання з метою вплинути на реципієнтів.

Здібний маніпулятор вміло і часто користується мовою, а у своїй роботі ми порушуємо питання про те, як подібну тематику розвивають в педагогічному середовищі, хто маніпулює учнями, учителями, де ми можемо знайти прихований вплив.

Навчитися викривати мовленнєві маніпуляції – завдання кожної сучасної людини. Людська свідомість – це інструмент, який сприймає тільки фрагменти, закарбовує в пам'яті важливі слова, окремі фрази, звороти, образи, викривлено сприймає дійсність і часто може спиратися на несвідоме, асоціювати, фантазувати, домислювати й сприймати так, як це вигідно чужій свідомості. Тому метою сучасної людини є вміти протистояти небезпеці бути скерованим чужим мисленням, бачити реальну картину подій та не піддаватися маніпуляціям.

Шкільне середовище – це простір для самовираження і платформа для активного формування думок, а також впливу на особистість, з чого і можемо висунути **актуальність** теми магістерської роботи, яка полягає у пошуці мовних маніпуляцій в системі Нової української школи, впливу мовленого слова на учня, засобів та способів навчання учнів різних вікових категорій, що

допоможе новому поколінню у викритті утаємниченої інформації, прихованого сенсу та емоційного навантаження в текстах, які траплятимуться на їхньому шляху.

Питанням мовленнєвого впливу займалися багато науковців, маніпуляцію як таку вивчали О. Дяченко[11], С. Кара-Мурза[16], П. Лайнбарджер[21], О. Леонтьєв[23], засоби мовної маніпуляції досліджували С. Альбота[1], Л. Аносова[2], О. Кулешова[20], Й. Стернін[40], Л. Чік[47], типи мовного впливу розглянуто у працях Л. Федорова[43], О. Шелестюк[48] та А. Лепа[52].

Мета дослідження полягає в систематизації методів вивчення мовленнєвого впливу та їхнього відображення у системі Нової української школи.

Досягнення цієї мети передбачає виконання низки **завдань**:

- 1) з'ясувати історію вивчення мовних маніпуляцій у лінгвістиці;
- 2) описати навчальний дискурс як засіб транслявання мовленнєвого впливу;
- 3) схарактеризувати засоби та форми мовних маніпуляцій у навчанні школярів;
- 4) дослідити роль маніпуляції у житті сучасного школяра;
- 5) сформулювати типові ситуації, де учні можуть потрапити під вплив;
- 6) розглянути способи й методи викладу педагогом теми мовленнєвих маніпуляцій та застосування їх у курсі навчання.

Мета і завдання роботи зумовлюють використання таких **методів**:

- *описовий метод* для спостереження, аналізу та класифікації лінгвістичних маніпуляцій;
- *функціональний метод* для виявлення мовних засобів впливу та призначення;
- *спостереження як метод* відстежування впливу і мотивації використання певних засобів;

– *аналіз і синтез* для формування класифікації на основі зібраного та вивченого матеріалу;

– *індукцію та дедукцію* для зіставлення основних положень щодо обраної теми та висунення гіпотез.

Частково у роботі використано кількісно-статистичний метод, лінгвокультурологічний аналіз й інші методи.

Об'єктом дослідження є мовні маніпуляції в контексті шкільного навчання.

Предметом дослідження є мовні засоби маніпуляції у контексті компетентностей НУШ.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що в ній вперше проаналізовано мовні маніпуляції, вжиті в навчальному дискурсі; сформульовано основні методи виявлення та аналізу мовних засобів впливу; продемонстровано функціонування маніпулятивної лексики у тексті; встановлено найчастіші тематичні особливості маніпулювання; описано психологічний вплив на реципієнта; визначено місце теми у шкільному процесі.

Практичне значення праці полягає у проведених спостереженнях та висновках, які можна використовувати у створенні шкільних завдань, координуванні роботи педагога, в журналістській праці для аналізу текстів, вивченні теми маніпуляції суспільством в курсі психології, вмінні застерегти різновікові групи від маніпулятивного впливу. Засоби мовного маніпулювання можуть бути репрезентовані не лише у літературі шкільного курсу, а й в Інтернеті, рекламі, тому можна говорити і про внесок у розвиток освітньої галузі, для мовознавців та літературознавців, а також для інших гуманітарних наук, які працюють з текстами. Матеріали магістерської роботи будуть корисними для педагогічної роботи, на уроках української мови та літератури, виховного процесу для класного керівника. Робота також може бути цікавою для пересічного читача, який хоче вдосконалити вміння аналітично мислити, розвивати безпечне користування Інтернетом, хоче аналізувати тексти різних

жанрів і типів на наявність в них маніпуляцій, хоче навчитися перешкоджати небажаному впливу на його свідомість, а також виховувати здорове наступне покоління, яке вмітиме контролювати потік інформації та знатиме, як протидіяти небезпеці.

Джерельною базою фактичного матеріалу роботи є тексти самої шкільної програми, а також деякі твори, запропоновані для вивчення на уроках української літератури, окрім того, прикладами публіцистичних текстів є статті з блогу Олени Зеленської та журналу *Вог*.

Апробація результатів дослідження. Результати відображено в публікації: Томюк Олександра (науковий керівник – доц. Даскалюк О. Л.) Мовні засоби маніпуляції у контексті компетентності НУШ. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (25-27 квітня 2023 року). Філологічний факультет. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. С. 233–234.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, розділів, підрозділів, висновків, списку використаної літератури, а також додатків.

У вступі розглянуто роль обраної теми у науці та обумовлено її актуальність. Визначено також мету, завдання та методи, які використано під час дослідження та розробки магістерської роботи, а також обґрунтовано наукову новизну та практичне значення.

У першому розділі, під назвою «Теоретичні аспекти вивчення впливу та мовних засобів маніпуляції», розглянуто місце мовних засобів маніпуляції в сучасному мовознавстві, хронологічно описано створення, розробку та дослідження теми, яку здійснювали науковці різних поколінь та різних наукових галузей, а також продемонстровано місце теми в шкільній програмі.

У другому розділі описано типові випадки, коли учні потрапляють під маніпулятивний вплив, продемонстровано класифікацію методів маніпуляції, а також розглянуто, як збережено різні види маніпуляцій у тексті перекладу. Також було проведено дослідження з виявлення маніпуляції як однієї з

компетентностей НУШ. Обґрунтовано особливості сучасного дослідження теми у літературознавстві та мовознавстві.

Третій розділ присвячено використанню мовних засобів маніпуляції в загальноосвітніх закладах, розробці матеріалів для виховних годин, роботи з учнями на уроках української літератури, а також зазначені відмінності й особливості репрезентації теми у різновікових групах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТА МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ

1.1. Мовленнєвий вплив як предмет вивчення лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та інших дотичних наук.

Особливості створення мовленнєвого впливу були задіяні давно, ще в Стародавній Греції під час розвитку науки риторики. З цього часу розпочався розгляд методів й інструментів, які могли б допомогти ораторові висловити свою думку, а також вплинути через стилістичні мовні засоби на публіку.

Квінтіліан, відомий римський оратор і педагог, написав дванадцятитомну роботу під назвою «Риторичні настанови». У цій роботі він зосередився на аналізі свого досвіду та досвіду його попередників. Він назвав риторику наукою вміння гарно говорити та сили впливати [40, с. 13].

Після цього, крім красномовності, в риторичі з'являється ідея логічних засобів впливу, які змінюють бачення на хорошу та цілісну промову, що може донести суть та вплинути на людство. У диспутах починають використовувати здебільшого логічні засоби на противагу складним метафорам, тут звертають увагу на фактичний матеріал, чітку аргументацію думок, хронологію і послідовність викладу. З початку XIX століття риторику вважали схоластичною наукою, зосередженою здебільшого на логіці, і не пов'язаною зі звичайним життям. Як наслідок, зацікавленість нею зменшилася, а наука загалом занепала.

У XX столітті вивчення теми повертається як дисципліна, яка аналізує вплив мовлення. Д. Карнегі, американський педагог, письменник й оратор, автор відомих книг «Як здобувати друзів і впливати на людей» і «Публічний виступ і вплив на людей у бізнесі», є основоположником вивчення засобів сучасного мовного впливу. Він написав книги про ефективні способи спілкування, а також навчив людей їх використовувати для особистих цілей, чим і зробив прорив, описуючи складні процеси в доступному форматі. Безліч

сучасних досліджень про мовленнєвий вплив базуються саме на його роботах з цієї теми.

За Й. Стерніним, сучасна риторика – це наука про публічний мовленнєвий вплив, тобто про ефективний публічний виступ [40, с.17]. Звертаємо особливу увагу, що це модель один-багатьом, де виступає лише оратор, а слухачі можуть тільки слухати, не даючи відгуку, де працює більшою мірою сприймання.

Досліджуючи мовленнєвий вплив, ми повинні дати йому визначення, щоб краще орієнтуватися надалі з чим працюємо. Таким чином, мовленнєвий вплив — це вплив на людину для досягнення певної мети за допомогою мови та невербальних мовних засобів, що супроводжують мовленнєвий акт [40, с.18–19]. На сучасному етапі у науці дослідження мовленнєвого впливу є провідними в галузі риторики, у міжособистісному спілкуванні та рекламі, на чому загостримо увагу пізніше, адже така особливість відбивається на дослідження в обраній нами темі через брак матеріалу саме в блозі, шкільній програмі та перекладних текстах.

Мова та мислення, очевидно, є великими та складними системами, на які можна впливати з метою програмування поведінки людини, а також вони є водночас інструментом впливу, про це не можна забувати. Суспільство існує у двох вимірах: реальному та уявному. Поведінку людини більшою мірою визначає уявний світ, який є складним і легко піддається впливу [16, с. 8]. Світи, у яких люди спілкуються, змінилися, адже прогрес не стоїть на місці, реформуючи способи передачі інформації. Таким чином, сфера застосування мовленнєвого впливу розширилася і на мережу Інтернет. Ми звертаємо увагу на таку форму мережевого спілкування як блоги, щоб продемонструвати це, а також з'ясуємо місце маніпуляції під час інформаційної війни на перекладацькому полі.

Термін «віртуальність» походить від латинського слова «virtus», що означає «можливий», «потенційний», і стосується речей, суб'єктів і дій, які не існують у реальному світі, а створені лише уявою людини. Важливо

враховувати, що цей термін відрізняється від «віртуалізації» - процесу заміщення реального світу уявним за допомогою комп'ютерів, телефонів та інших розумних пристроїв XXI століття. Питання «віртуальної реальності» широко використовують в наш час, як зауважує Д. Іванов, і визначає віртуальність як «заміну реальних речей і дій образами-симуляціями» [15, с.7]. Хоча ці концепції є реальними, не можемо вважати їх тотожними, оскільки вони не відбуваються насправді. Для вивчення теми важливо розглянути визначення комунікації у віртуальному світі. Д. Іванов вважає, що комунікація — це операція трансляції символів, що спонукає до дії.

Хоча Інтернет збільшує можливості спілкування, включаючи види, ресурси передачі повідомлень, їхні вербальні і невербальні складники, він не створює ніякого нового знання [15, с. 11]. З цієї причини спілкування в Інтернеті є таким популярним, оскільки це найпростіший спосіб передачі інформації за принципом «один – багатьом», як це також відбувається в блогах, рекламі, газетних статтях, журналах, але про це пізніше.

У роботі нам потрібно визначити, яке значення приховують слова «маніпулювання» та «вплив», перш ніж ми зможемо дослідити маніпуляції в текстах, які будуть представлені надалі.

Перед тим як продовжити дослідження, варто зазначити той факт, що провідними вченими в галузі маніпуляцій, мовленнєвого впливу та інформаційної війни є російські дослідники, тому розглядаємо і їхні праці.

О. Леонтьєв вивчав мовний вплив на адресата, вважаючи, що це акт спілкування з погляду цілеспрямованості, тобто мети, яку хочуть досягти учасники. Під час спілкування учасники діалогу впливають одне на одного, обмінюючись повідомленнями, але в монологіях прихований характер повідомлення від адресанта до реципієнта [23]. Ця ідея є важливою для розуміння тих моментів, коли текст сприймаємо як монологічний спосіб спілкування, де, наприклад, блогер виступає як адресант, а користувачі мережі, які мають можливість читати дописи, виступають як реципієнти, так само як позиції письменник-читач, або журналіст-читач.

П. Лайнбарджер стверджує, що те, що ми називаємо «мовний вплив» – це і є різні форми соціально орієнтованого спілкування, іншими словами, це масова комунікація (радіо, телебачення, преса); форми пропаганди, що не є традиційними – листівки, документальні кінофільми, комп'ютерні програми з завданням соціального (соціально-психологічного) впливу; а також різні форми реклами – як комерційної, так і політичної [21, с. 60]. Мовний вплив також може включати блоги, які є сучасним засобом спілкування.

На думку П. Лайнбарджера, те, що ми називаємо «мовним впливом» – це і є різні форми соціально орієнтованого спілкування, іншими словами, це масова комунікація (радіо, телебачення, преса); форми пропаганди, що не є традиційними – листівки, документальні кінофільми, комп'ютерні програми з завданням соціального (соціально-психологічного) впливу; а також різні форми реклами – як комерційної, так і політичної [21, с. 60]. Можна вважати, що до мовного впливу також належить форма блогу, який є сучасним інструментом спілкування.

Як зазначає відомий англійський вчений Г. Лассвел, під час спілкування адресант в більшості випадків прагне здійснити вплив на реципієнта. З цієї причини процес спілкування можна вважати процесом переконання, який є характерним для стилю маніпулювання. Ця ідея є важливою для визначення маніпуляції як явища, яке має негативний або позитивний характер. Реципієнт не має змоги протистояти маніпулюванню під час процесу переконання, оскільки маніпуляція зазвичай здійснюється приховано, утаємничено для того, хто є метою дії. Таким чином, можна припустити, що інформація може суперечити думці адресата і залишиться навіяною думкою, яка може надалі здаватися особистою. Г. Лассвел зосереджується на мові впливу як на мові насамперед влади та політики [22]. Що авжеж відповідає на запити інформаційної війни. Поняття влади пов'язане з впливом за допомогою авторитету чи примусу на дії інших людей, тут варто зауважити, що владою володіє той, кому її надають, а це особа, якій, відповідно, довіряють, на чию думку спираються, вона завчасно знає, що може керувати тими, хто під її

владою.

З 50-х років XX століття в науці з'явилася нова сфера знань — неориторика. Вона пов'язувала будь-який акт спілкування з риторикою, тобто тим, що може вплинути на адресата. Теорія мовленнєвих актів, яка все ще активно розвивається, тісно пов'язана з неориторикою.

Разом з теорією мовленнєвих актів, сформувалась і нова галузь науки — прагматика. Прагматика вивчає, яким чином контекст повідомлення робить свій внесок у зміст.

Л. Вітгенштейн вважав мову багатофункціональною та невіддільною частиною життя людини, під впливом його ідей склалася теорія мовленнєвих актів. Англійський філософ Дж. Остін, який заклав основи теорії мовленнєвих актів, був послідовником Л. Вітгенштейна. У центрі теорії стояло поняття мовленнєвого акту — акт мовлення під час безпосереднього спілкування з адресантом [51].

Дж. Остін створив концепцію мовленнєвого акту, яка використовується мовознавцями дотепер. Мовленнєвий акт — це цілеспрямована комунікативна дія, яка здійснюється згідно з правилами комунікативної поведінки [51, р.23].

Що стосується Дж. Остіна та мовленнєвих актів, важливо згадати, що цей вчений вивів три структурні рівні, з яких складається сам акт: локуцію, іллокуцію та перлокуцію. Ці рівні пов'язані один з одним і не можуть існувати окремо, оскільки вони тісно переплетені. Перший рівень, або локуція — це сам текст висловлювання з усіма притаманними йому характеристиками, що визначаються на граматичному рівні, фонетичному та семантичному.

На граматичному рівні основна одиниця — слово з його граматичним значенням, його приналежністю до системи мови, де слово, як одиниця, займає своє місце в одному з класів. На фонетичному рівні ми розглядаємо вислів через його звучання. Семантичний рівень особливий, бо зазначає не слово в системі знаків, а його значення, інтерпретації та особливості розуміння, включаючи контекст використання.

Поняття перлокуції, яке виникло під час вивчення теорії мовленнєвих

актів і стосується мовленнєвого впливу, також є важливим для різнобічності дослідження. Тут зазначимо, що перлокуція — це мовленнєвий ефект, що виникає під час мовленнєвого акту і впливає на думки, почуття і дії співрозмовника. Завдяки тому, що він забезпечує мовну маніпуляцію, дія цього ефекту є важливою для роботи надалі.

Особливо важливим є створення Дж. Сьорлем універсальної класифікації. Вона базується на іллокутивній меті, тобто меті, заради якої відбувається мовленнєвий акт у цілому, а також на його комунікативній цілі. Дослідник визначив основні лінгвістично значущі характеристики, які відрізняють іллокутивні акти, а також мовленнєві, у своїй праці під назвою «Класифікація іллокутивних актів». Вчений виділив п'ять різновидів спілкування:

1. Репрезентативи, або асертиви (*Я стверджую*). Zobov'язують автора повідомлення нести відповідальність за правдивість його висловлювання.

2. Директиви (*Я наказую*). Наказовий акт має на меті змусити адресата виконати певну дію, про яку йдеться в повідомленні.

3. Комісиви (*Я обіцяю*). Метою акту є зобов'язання виконати обіцяну дію, дотриматися слова, ця дія обернена на того, хто промовляє повідомлення і повинна бути ним виконана.

4. Експресиви. Характеризують психологічний стан мовця, міру його відвертості, його почуття, емоції.

5. Декларативи (*Я звільняю*). Встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю.

Наш сучасник, український дослідник Г. Почепцов, спираючись на ідеї Дж. Остіна та Дж. Сьорля, вибудовує свою класифікацію мовленнєвих актів. Він встановив типологію прагматичних речень з урахуванням не тільки іллокутивної мети, тобто озвучуваної, а й звернув увагу на спосіб її досягнення, що може бути приховано [35, с. 17].

До таких типів речень належать: констативи (речення-ствердження), промісиви (речення-обіцянки), менасиви (речення-погрози), директиви

(речення-спонукання), перформативи (речення, вимовляючи яке, мовець виконує дію); квеситиви, (найчастіше зустрічаються в формі питального речення) [36, с.19].

Явище мовного впливу вивчають не тільки лінгвісти, а й філософи, психологи, ритори. Щоб повною мірою розглядати засоби маніпуляції, треба проаналізувати не тільки їхній вияв у мові, а й сприймання того чи того мовленнєвого акту.

Відповідно до слів російського вченого В. Петренка, мовний вплив є «сферою комунікативної діяльності людини» і об'єднує інтереси різних суміжних наук. Крім того, він підкреслює, що поняття «мовний вплив» має багатозначність і може включати «усну та письмову мову, і навіть внутрішню, пов'язану з автокомунікаціями» [32].

А. Котов стверджує, що основою мовного впливу є психологічний критерій, зокрема емоційний. Він визначає вплив як «запуск деяких механізмів на кшталт сигналів тривоги», а мовний вплив визначається як «запуск цих механізмів за допомогою тексту», що робить його тригером для психіки людини [19].

Вчені традиційно досліджують вплив мови в широкому та вузькому значеннях. Відповідно до твердження російського лінгвіста Є. Тарасова, в широкому значенні – це будь-який акт спілкування. На його думку, здійснювати мовленнєвий вплив означає схилити співрозмовника до зміни діяльності або певного погляду. У вузькому значенні – це спілкування в умовах засобів масової інформації, коли адресант виступає безпосередньо перед аудиторією, або публікою [41].

Проблему мовного впливу на реципієнта дослідниця О. Кулешова визначає як найбільш психолінгвістичну [20], підкреслюючи при цьому важливість розгляду важливих питань:

- 1) взаємодія мовця і слухача;
 - 2) орієнтація висловлювання («тексту») на певного співрозмовника.
- Дослідниця розглядала саме фоносемантику, тому нам варто зауважити,

що тут взаємодіють «реципієнт і текст» і враховується орієнтація саме тексту на слухача.

Досліджуючи проблему мовленнєвого впливу, Л. Аносова зазначає, що сприйняття висловлювання є найважливішим питанням. Комунікант «підводить під певну категорію об'єктів і явищ, які він сприймає» за час процесу пізнання дійсності. Це призводить до «актуалізації поняттєвих полів і мовних засобів, за допомогою яких були сформовані поняття» [2].

Думка про те, що між автором і читачем відбувається взаємодія під час читання тексту, є важливою для розуміння та сприйняття, тому Ю. Сорокін вважає, що важливо досліджувати тріаду «автор - реципієнт - текст» [39]. На відміну від цього, А. Залевська [13] пропонує ширшу систему з п'яти компонентів: «автор - авторська проєкція тексту - тіло тексту - реципієнт - проєкція тексту у реципієнта». Зазначено, що тільки один компонент, тобто тіло тексту, є постійним, оскільки навіть автор може змінювати сприйняття та осмислення свого тексту протягом різного часу. Важливо зауважити, що вчені розглядають думку, коли автор маніпулює проти своєї волі або навіть не знаючи про це.

Існує різниця між психолінгвістичними та лінгвістичними підходами до тексту. Лінгвістика вивчає текст як результат діяльності автора. Для психолінгвіста текст виступає взаємодією між «тілом тексту» і людиною. Психолінгвістика вивчає проєкції тексту як автора, так і читача; інакше кажучи, психічну форму тексту, або «образ змісту тексту», яка існує лише у свідомості людини, є предметом дослідження в цій галузі [23].

Й. Стернін, російський вчений, стверджує, що мовний вплив має бути розрахований на усвідомлене сприйняття інформації реципієнтом, а не на вплив на несвідоме [40]. Можна говорити про те, що відбувається не завжди усвідомлене сприйняття інформації. Якщо говорити про мовний вплив, відомий як маніпулювання, то можна переконатися, що його мета полягає в тому, щоб змусити співрозмовника робити те, чого він не хотів би робити, або змінити думку на ту, яка є вигідно ініціатору маніпулювання, але не є

особистою думкою реципієнта, часто за допомогою засобів, прихованих від підсвідомості того, хто сприймає інформацію.

Отже, як ми бачимо, наукове дослідження як механізму, так і засобів мовного впливу почалося доволі давно і продовжується сьогодні, коли важливу роль відіграє розуміння чинників, що впливають на спілкування у суспільстві, а також розуміння проблем, які вимагають наукового дослідження в сучасному світі.

1.2. Маніпуляція як вид мовленнєвого впливу на людську свідомість.

Щоб розуміти та знаходити маніпуляції в текстах, ми повинні з'ясувати, що означають слова «маніпулювання» та «вплив». Насамперед звернемося до поняття вплив – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета. Варто зауважити, що впливом називають також силу влади та авторитету [26, с. 751].

Коли ми розглядаємо проблему мовної маніпуляції, ми повинні зосередитися на концепції мовленнєвого впливу. Вчені дають різні тлумачення цього поняття залежно від того, який це був мовленнєвий акт, його характер, кількість осіб тощо. О. Леонтьєв говорить про мовленнєвий вплив у діалозі, зауважуючи, що учасники впливають одне на одного одночасно під час спілкування. Мовознавець Є. Тарасов вважає, що мовленнєвий вплив – це будь-який акт спілкування між людьми. Таке тлумачення є доволі цікавим, адже дозволяє дійти висновку, що впливу ми не можемо уникнути.

Варто зазначити, що мовний акт може відбуватися тільки з наявністю реципієнта, отже, прсутність хоча б двох осіб є обов'язковою для мовлення і сприйняття тексту. Ми можемо визначити, що мовленнєвий вплив – це дія схиляння співрозмовника до зміни його думок, дій за допомогою певних мовних засобів, специфічного оформлення тексту.

Розглядаючи типи мовленнєвого впливу, ми звернулися до класифікації Л. Федорової [43, с. 48], яка аналізуючи матеріали мовлення з боку прагмалінгвістики виявила такі типи:

1) соціальний вплив – це тип, який не є прямою передачею інформації, а скоріше налагодженням зв'язку на побутовому, ритуальному, міжособистісному рівні, куди відносять привітання, прощання, вибачення, подяки, співчуття, законодавчі акти, а також молитви, заклинання та ін.;

2) волевиявлення – активний тип впливу до якого належать накази, заклики, агітації, переконання, поради, пропозиції, прохання, побажання;

3) оцінні та емоційні впливи зараховують до третього типу, де застосовують інтонацію (що у текстах відображається пунктуаційними символами), а також оцінками, серед яких є позитивними – похвала, схвалення, захист, виправдання, з негативною оцінкою пов'язані осуд і звинувачення. Виділяють також власне емоційні засоби: лайка, насмішки та ін.;

4) роз'яснення та інформування – тип, який властивий повідомленням і судженням, які впливають на ступінь обізнаності реципієнта, за словами Л. Федорової, вони не наділені великою силою впливу, сюди відносять уточнення та факти;

На основі класифікації Л. Федорової О. Шелестюк створила нову, доповнену класифікацію, в якій врахувала типи, які не взяла до уваги її попередниця. Новими типами є:

1) вплив за допомогою художніх образів, що охоплює розповідь про досвід автора чи іншої людини, а також зображення як художній опис;

2) доведення та аргументація – тип, який характерний визначеннями, обґрунтування, описи, докази та ін.;

3) симульований діалог - включає такі типи прагматичних висловлювань як звернення, риторичне питання, комплекси “питання - відповідь”;

4) умовляння – тип, що характерний для маніпуляції, використовуються прохання, пропозиція, поради, побажання, нав'язування думок, введення в оману і підкупи;

5) заклик – сюди відносимо гасла, агітації та «гаслові слова», про які ми говорили раніше;

б) повеління – його стосується наказ, вказівка, розпорядження, команда, вимога, заборона, дозвіл, замовлення, нагадування, бажання та ін.;

7) примус – це загроза, залякування, вольовий натиск і т.п.;

8) психологічне програмування – формули програмування, заклики, афективно-емоційні фрази та ін. [48, с. 58-59]

Звернемо увагу на дослідження польського вченого А. Лепа, яке розповідає нам про додаткову стратегію переконання, відому як задовбрювання, що складається з двох частин [52, с. 6]. По-перше, її обов'язком є отримати визнання адресата та викликати у нього позитивні почуття до себе, такі як доброзичливість або співчуття. По-друге, обумовлено першим видом діяльності, і передбачає «підвищення власної привабливості та привабливого іміджу з метою викликати у маніпульованої особи позитивне ставлення до себе або навіть бажані установки та поведінку». Цей аспект також пов'язаний з першим видом діяльності. Завдяки компліментам можна легко завоювати симпатію умовного клієнта. А все-таки, людина, яка отримує це, повинна усвідомлювати, що ця хитрість спрямована саме їй, а не всім іншим, що цікаво, бо дослідник говорить про контекст реклами, де важко бути спрямованим на одну конкретну особу, але завдання буде виконано лише в цьому випадку. Дизайнери реклами добре опанували цей засіб та використовують його часто, звертаючись до реципієнтів: *«Болить голова?»*, *«Погане самопочуття?»*, *«Я тобі можу допомогти»*.

Перед тим, як говорити про маніпуляцію, нам потрібно зрозуміти, чим вона відрізняється від мовленнєвого впливу. Основний відмінний критерій останнього ґрунтується на логічності висновків реципієнта, щоб переконатися, що вплив відбувається свідомо та не вводить людину в оману. Маніпуляція також передбачає вплив на іншу людину. Однак така дія відрізняється тим, що реципієнт, тобто співрозмовник, змінює свої думки через прихований вплив на його підсвідомість іншою особою.

Маніпуляція – спосіб або система способів, яка дає можливість досягати своєї мети, не враховуючи інтересів іншої людини або за її рахунок.

Характерною рисою маніпулятивного впливу є те, що головні цілі маніпулятора – утаємничені, приховані, він використовує різноманітні тактики і стратегії, щоб примусити адресата змінити свою думку, змусити його зробити певні дії, або ввести його в певний емоційний стан. Відповідно, маніпулятором є людина, яка навмисно або на рівні підсвідомості вдається до різних способів, щоб контролювати хід думок реципієнта.

Маніпуляція може здійснюватися за допомогою вербальних засобів (мови) і невербальних. Такі засоби як темп мовлення, інтонація, жести, міміка, поза мовця дають можливість визначити, в якому стані перебуває співрозмовник та зрозуміти, чи правдивими є його слова. Ми у роботі розглядаємо саме текст, тому деякі чинники не застосовуватимуться, але все ж текст зберігає в собі інтонацію, акцентуаційні моменти, на яких читачі зосереджують більшу увагу, зазвичай, це передається засобами пунктуації.

Щодо невербальних засобів, їх є можливість зустріти в художній літературі як опис дій маніпулятивного характеру персонажів твору.

Мовна маніпуляція насамперед впливає на сфери психічної активності людини, яка переважає у процесі комунікації, тут виділяють два типи мовної маніпуляції:

1. Раціональна маніпуляція – звернення до свідомості людини завдяки розуму, через оперування фактами, аргументованими відповідями, цитатами. Варто зазначити, що вони не завжди є правдивими.

2. Емоційна маніпуляція – звернення до почуттів реципієнта, зміни його настроїв і душевного стану.

Найбільш поширеним способом маніпуляції в наш час є маніпуляція інформацією, що відображається через розміщення неправдивої інформації, фейкової та некорисної реклами, переважно стосується сфери політики та бізнесу. Неправдиву інформацію називають фейковою, що походить від англійського fake – несправжній. Слово «фейк» застосовують, виявивши обман, фальсифікацію, підробку.

Спекуляція інформацією є показником довіри мас-медіа, оскільки

залежно від того, яку інформацію обирає той чи той медіапростір, враховуючи її важливість на фоні іншої, ми можемо зрозуміти, що деякі новини ігнорують або приховують від широкого загалу, а інші пропонують аудиторії.

Ми можемо зауважити найбільш поширені способи маніпуляції [24, с. 14]:

1) спотворення цілісної картини через показ лише половини інформації, частина фактажу втрачається та реальна ситуація є спотвореною для розуміння пересічних громадян. Тут пригадаємо слова Й. Геббельса: «Говоріть правду, якомога більше правди, але ніколи не говоріть всієї правди»;

2) ще один геббельсівський прийом: що більш абсурдною є неправда, то скоріше їй повірять;

3) прийом викривлення змісту подій через «псевдооб'єктивне» тенденційне коментування, тобто через формування суджень, припущень, гіпотез разом з правдивою інформацією;

4) прийом ідентичності інтерпретацій подій в новинах різних інформаційних каналів;

5) відтягування часу оприлюднення правдивої інформації, поки не стане пізно змінити наслідки;

6) повідомлення фейкових новин у відповідний момент, це метод «гарячої» інформації, коли в стресі обман сприймається легко. Варто зауважити, що коли момент гостроти ситуації спаде, брехня розкриється, але процес поширення фейку вже неможливо буде зупинити.

Висновки до розділу 1

У двадцять першому столітті методи та засоби маніпуляції розширилися, що дає підстави для вивчення теми в сучасному контексті. У цій роботі ми представили класифікацію Дж. Сьорля та зазначили типологію прагматичних речень Г. Почепцова. Класифікації мовленнєвих актів є важливою частиною дослідження мовленнєвого впливу.

Ми з'ясували основні визначення маніпуляції, її функції та способи використання, які були відомі з XX століття та використовуються сьогодні в

часи інформаційної війни. Типи мовленнєвого впливу – прагматичні види висловлювань, що поділялися залежно від їхньої комунікативної функції. Соціальний вплив, волевиявлення, оцінні та емоційні мовленнєві дії, пояснення та інформування були запропоновані Л. Федоровою. О. Шелестюк додала ще три категорії: вплив за допомогою художніх образів, симульований діалог і психічне програмування. Згадали особливості, які визначив польський дослідник А. Лепа.

Зазначимо, що тема мовних маніпуляцій досі не повністю вивчена, особливо українськими науковцями, що дає нам простір для роботи, але й додає труднощів через брак фактичних досліджень.

РОЗДІЛ 2

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ МАНІПУЛЯЦІЇ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ ЖАНРІВ

2.1. Художня література як джерело засобів мовних маніпуляцій.

Художній текст цікавий з погляду сприймання, адже має свої характерні особливості. Для кращого розуміння тексту ми звертаємо увагу на його структурно-сміслову організацію, яка упорядковує й спрямовує процес сприймання та розуміння повідомлення автора, з яким взаємодіє читач, адже в цьому процесі текст виступає не продуктом письменника, а сприймається як прямий зв'язок між тим, хто пише, і реципієнтом. Як зазначає психологиня Н. Чепелєва: «У цьому й полягає передусім сутність психологічного підходу до вивчення тексту, який, на відміну від лінгвістичного, семіотичного та інших підходів, передбачає вихід у позатекстову реальність, відкриття рамок твору, відбиття у його структурі складної взаємодії автора і читача» [45, с. 67].

Якщо звертати увагу на те, які саме чинники здійснюють визначальний вплив на розуміння читачем тексту, то Р. Барт висловився з цього приводу найповніше, підкресливши важливість методів, жанру, знаку, множинності, філіації, читання та задоволення. Дослідниця Н. Чепелєва зокрема зазначає: «Текст, на думку Р.Барта, відчувається тільки у процесі роботи з ним, він виявляється в ході свого творення, яке спільно здійснюють автор і читач». Зосередимось на такому чиннику як множинність, що є важливим для інтерпретації повідомлень автора, цю множинність неможливо усунути, оскільки «вона зумовлена не двозначністю елементів його змісту, а «просторовою багатолінійністю означуваних» [45, с. 68], з якої він мовби зітканий». Текст, який ми сприймаємо, утворений з покликань, знаків, символів, які є анонімними і непомітними, не є цитатами, але відсилають нас до потрібної інформації для повного розуміння.

Щоб вивчати маніпуляції у художніх текстах, ще раз повторимо, що

криється у термінах «маніпулювання» або «вплив». Насамперед розглянемо поняття «вплив», яке означає те, як людина, предмет діють щодо іншої людини чи предмета.

Розглядаючи питання мовної маніпуляції, ми повинні зосередити увагу на понятті мовленнєвого впливу. Як ми вже згадували, вчені витлумачують це поняття по-різному, спираючись на те, який це був мовленнєвий акт, його характер, кількість осіб тощо.

Для подальшого дослідження маніпуляції ми звернемо увагу на репрезентацію засобів маніпуляції в українській прозі та поезії як предмет уваги літературної критики, в якій я вбачаю глобальну проблему для опрацювання художньої літератури та її зв'язку з мовленнєвими маніпуляціями. Кількість праць з нашої теми й тем дотичних, на жаль, мізерна, що водночас дуже цікаво, адже це відкриває поле для досліджень надалі. Хочемо зробити акцент на цій проблемі та вказати напрями для її вирішення. У ХХ столітті тема «маніпуляції» стала більш актуальною, оскільки стало необхідним проаналізувати різні методи та засоби, які використовували автори різних текстів для впливу на читачів. Ми ж беремо до уваги українське літературознавство. Хто ці критики, які досліджують маніпуляції в українській літературі? Важко відповісти, оскільки тема мовних маніпуляцій недостатньо вивчена. Мовну маніпуляцію досліджують певною мірою різні галузі мовознавства, такі як лінгвопрагматика, соціолінгвістика та психолінгвістика. З цього виникає проблема аналізу вивчення теми маніпуляцій у літературній критиці.

Той факт, що тема не є достатньо вивченою додає їй актуальності, бо, поглянувши на предмет маніпуляції, можна з'ясувати, що для літературної критики це поняття є важливим і суттєвим, воно може існувати у літературному контексті, оскільки використання маніпулятивних технік може впливати на сприйняття твору української літератури читачами, а також на оцінку твору літературним критиком, на його думку, і пізніше на виклад у статті, доповіді чи монографії. Літературні критики можуть знайти та

проаналізувати маніпулятивні техніки, засоби та тематики, що дозволить краще зрозуміти зміст, мету написання та спосіб репрезентації твору. Тобто теоретично літературознавство не тільки може, а й повинне враховувати і цей аспект під час розгляду текстів.

Варто виділити, що зароджується вивчення маніпуляцій у текстах у період дослідження структуралізму та постмодернізму, особливо це спостерігається у статтях французького філософа та теоретика семіотики Р. Барта, який є представником «нової критики». Його погляд на текст як такий змінює підхід до вивчення і розгляду об'єктів, які описують у літературному творі чи інших текстах. У своїх статтях, які зібрані у книзі «Міфології», він досліджує суспільство й об'єкти, які утверджуються як культурні особливості, саме через це він розвінчує міфи багатьох речей й, відповідно, показує оманливе ставлення до того, що вже утвердилося. [5, с. 137] На прикладі розділу «Вино і молоко» Р. Барт розглядає міф про вино у Франції, де цей об'єкт сприймають як щось напрочуд позитивне, здорове, елітне, але протиставляє цьому поняттю факти, наприклад вино п'янить і не варто зловживати ним, адже так чи так воно нашкодить здоров'ю людини і її статусу у суспільстві, якщо вона перебуватиме за межами Франції. Тому репрезентація вина для французів є оманливою і саме це пов'язує вчення Р. Барта і маніпуляції, адже об'єкт однаковий, але люди сприймають його по-різному, спираючись на життєвий досвід.

Крім того, розділом, який вартий нашої уваги, у його роботі є «Астрологія» [5, с. 237], де він чітко і структуровано говорить про те, що текст як такий має свого чіткого читача, а отже, й сприймається тим, на кого він спрямований. Він наводить приклад з журналу «Elle», а саме рубрики «Астрологічний тиждень», де представлений не якийсь фантастичний світ, а чітко описана реальність читачок журналу, що поділяє їхній побут за інтересами й вподобаннями. І «свободолюбні зірки», на яких не має впливу жодна людина, сприймаються за ідеальне, те, що справді може сказати чисту правду, хоча й та проходить через трактування астролога, тому ті «факти», які

доносить відповідна рубрика до читачок хочеться сприймати як абсолюти. Тут варто зазначити, що читачки ж теж якоюсь мірою можуть обирати: підпорядковуватись правилам зірок чи ні, але своє враження незалежні маніпулятори вже справили, адже вони добре ознайомлені з побутом кожної героїні й знають, що та хоче почути. Читачка журналу – це, якщо можна сказати, конкретний тип людини, на яку спрямований текст, що створений таким чином, щоб наблизитись до життя реципієнта.

Саме так і працює маніпуляція у тексті, хоча Р. Барт не називає це маніпуляцією як такою, але він дає основні засади для розуміння впливу тексту на читача. Цей факт чітко показує, що літературознавство може працювати за певними схемами, надалі розглянемо, як саме і де можна провести дослідження.

2.1.1. Мовні засоби маніпуляції у текстах художньої літератури.

Нині розгляд і тема маніпуляції є як ніколи актуальними, більшість праць, звичайно, оповідають про маніпуляції в періодиці, в соціальних мережах, теле- і радіопередачах, та це поле дослідження варто поповнити «маніпуляціями» в українській літературі[47, С. 121-123].

Ця тема є досить актуальною, оскільки автори продовжують використовувати маніпулятивні техніки у своїх творах, а кількість творів щорічно збільшується, відкриваючи нові горизонти й імена в літературі сучасності. Такі дослідження допомогли б критикам та літературознавцям зрозуміти, які техніки використовують автори, як ці техніки впливають на читачів, і як критики можуть краще аналізувати та оцінювати літературні твори.

Українська література не може залишатися поза нашою увагою, як мінімум для розгляду можна брати спершу твори шкільної програми, поглянути на «Кобзар» Т. Шевченка з його крилатими виразами, які широко використовуються у навіть у нашому повсякденні, до прикладу: *«Борітеся – поборете, Вам бог помагає»* («Кавказ»), *«Учітесь, читайте, І чужому навчайтесь, Й свого не цурайтесь.»* («І мертвим і живим»), *«Кохайтесь ж,*

чорнобриві, *Та не з москалями.*» («Катерина»). Згадаймо зі шкільної програми твір «Думка», де прослідкуємо сталі епітети: *«синє море» «ненька старенька», «молода дівчина», «шляхи биті»*. Вивчаючи мовленнєві маніпуляції, можемо додати, що сталі епітети – засіб, який грає з асоціативним мисленням. Не можемо оминати емоційного впливу на читача з допомогою пестливої лексики та метафор. Вживання фраз, які вкорінилися в суспільстві та походять з літератури є впливовим методом для маніпулювання свідомістю.

Візьмімо до уваги улюблену дітьми «Кайдашеву сім'ю» І. Нечуя-Левицького [28], де самі герої можуть бути об'єктом дослідження, як ті, що маніпулюють та використовують відповідні засоби й техніки, адже вони яскраві, у них є прагнення влади й авторитету, цікаво було б спостерігати, якими методами вони досягають те чи те, і чи є між ними утаємничений мовний вплив.

Тут пропоную зупинитися і детально розглянути кілька діалогів-прикладів, з коментарем щодо ситуацій, які виникають.

Звернемо увагу на діалог братів: *«Карпе! — промовив Лаврін. — А кого ти будеш оце сватать? Адже ж оце перед Семеном тебе батько, мабуть, оженить»*. — *«Посватаю, кого трапиться, — знехотя обізвався Карпо. — Сватай, Карпе, Палажку. Кращої од Палажки нема на всі Семигори»*. — *«То сватай, як тобі треба, — сказав Карпо»*. — *«Якби на мене, то я б сватав Палажку, — сказав Лаврін. — В Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А що вже гарна! Як намальована!»* Тут прослідкуємо тиск Лавріна на Карпа авторитетом батька, який не залишить сину вибору, а також суб'єктивну думку Лавріна, що прикрашає образ обраниці.

У діалозі старшого покоління також знаходимо приклади маніпуляції фактами з повторенням: *«Омельку! Омельку! — гукнула Кайдашиха тонким голосом. — Не забудь зайти з церкви до пана та візьми гроші за вози, бо завтра треба йти в Богуслав на ярмарок. Адже ж завтра в Богуславі ярмарок. Чи чуєш?»* — *«Та чую, чую! — обізвався Кайдаш з-за двора й пішов*

на гору до церкви». — «Та, **будь ласка**, не заходь до шинку. **Проп'єш гроші, не матимеш з чим іти на ярмарок**, — знов крикнула Кайдашиха, виглядаючи з сіней». Також в уривку чітко бачимо прохання «**будь ласка**» та залякування.

Наступний уривок є продовженням подій, де ми бачимо, що маніпуляція не спрацювала: «Яка це ірродова душа кидається горшками? **Марусю! Та не кидайся-бо! При... присягаюсь, що вже більше не буду**». — «О! Кум вернув мені очі. Постривай же, лисий дідьку! **Я тобі завтра... я тобі оддячу!**» В уривку є прямі звертання, обіцянки – що є активним засобом маніпуляції, а також залякування з боку Марусі.

Діалог Мотрі та Карпа теж можна оцінити з кута зору маніпуляцій, що наявні в обох учасників розмови: «**Будь здорова, чорноброва!** — сказав Карпо, не здіймаючи бриля і легенько кивнувши головою». — «Будь здоров, **нечорнобровий!** — обізвалась Мотря.» — «А йди, лишень, сюди, **Мотре, щось маю тобі казати.**» — «**Як схочеш, то й сам прийдеш.** З чорнявим постояла б, а рудому — зась». Карпо впливає на дівчину одразу своєю доброзичливістю, хоча бачимо, що він приховує від неї, чому прийшов, та що хоче сказати, разом з тим просячи її ступити до нього першою, Мотря і собі виказує негативне ставлення до юнака, але наполягає на тому, що якщо він хоче щось їй повідомити, то нехай сам це робить, підкріплюючи це тим, що оцінює його зовнішність. Бачимо тут протиставлення доброзичливого підходу до співрозмовника і навпаки своєрідного виклику.

Оцінимо діалог двох свах, де спробуємо виявити прихований примус: «Що це ви, **свахо, так мало випили?** — припрошувала хазяйка.» — «Ой, буде, буде? — залепетала Кайдашиха. — **Така гірка, як полин! Я не знаю, як ті п'яниці її п'ють.**» — «Та випийте-бо, свахо, більше. **Невже оце ви заливаєте стільки на сльози?** — просила хазяйка». У діалозі прослідковуємо звертання, факти, якими маніпулює одна сваха другою, Маруся для захисту використовує порівняння, а також негативну асоціацію про п'яниць, які випивають, та це не працює і жінка все ж просить в неї випити більше, використовує погані прикмети, що, звичайно, було б поганим тоном у

чужому домі та ще й під час сватань.

До уваги також візьмемо діалог свахи та невістки: «Помаж, **моя дитино**, комин ще раз. Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, **моє серденько, дрібненько та дрібненько** перше вповдовж, а потім упоперек, **отак, отак, отак!** А то, бач, скрізь віхті знать, — сказала Кайдашиха. Мотря глянула на комин, а комин був добре обмазаний і тільки де-не-де було знать віхоть». — «**Матері було все вгодиш, а вам не потрапиш вгодить**, — неспіливо обізвалась невістка». — «**Я, серце, бувала в світах і знаю, як що робиться**. Я, було, як мажу панські покої, то неначе вималюю. А ти, **серденько**, як будеш мене слухати та будеш пильнувати, то й собі навчишся, — сказала Кайдашиха та й знов сіла коло вікна шити, ще й пісні затягла». Діалог наповнений пестливими звертаннями з боку Марусі Кайдашихи, які можна розглядати як вияв доброзичливості, а можна й сприймати і як символ меншовартісної оцінки матері до невістки. Схиляємось до другого, адже далі бачимо зі слів Марусі, що та намагається давити на дівчину своєю авторитетністю та досвідом. Мотря і собі лише намагається захиститися порівнянням, не виказуючи прихованої образи, адже в уривку також бачимо, що вона справляється з роботою, але її порівняння схиляє до того, що вона може належно оцінити свою роботу і виказує невдоволення оцінкою Кайдашихи.

Далі також бачимо невдоволення Марусі Кайдашихи, яке вона виказує через оцінку інших людей, а не свою власну: «Чом це ти, **Мотре**, хати й досі не замела? — сказала Кайдашиха. — **Чи ти хочеш, щоб з нас люди сміялись?**» Вона прямо звертається до Мотрі на ім'я, а також не стверджуючи власної думки, а звертаючи її до власного бажання, що, на мою думку, покликано присоромити дівчину, адже з неї ніби сміятимуться люди через невиконання очікуваних Марусею дій.

Розглянемо також приховану злість, що виражена через похвалу, а це є маніпуляцією: «**Легеньку руку маєш! Легенько ставиш, невістко!** — **крикнула Кайдашиха на Мотрю. — Одні ночви маємо, а ти й ті розбий.**» — «**Як розіб'ю, то купите другі**, — одрубала Мотря.» Бачимо в уривку, що

справді, на перший погляд, це є похвалою, але Маруся Кайдашиха підвищує голос, а також апелює фактами про ночви, якими grimнула Мотря. Звичайно, в цій ситуації Мотря чинить опір і якоюсь мірою погрожує Кайдашисі, виказуючи своє невдоволення.

Ці приклади не одиничні, їх можна знайти в багатьох діалогах, та варто розуміти, що розцінювати їх як маніпуляцію можна лише спираючись на наше особисте сприйняття ситуації, на прийоми й засоби, які використовують учасники діалогу, а також на факти.

Якщо говорити про вплив самого автора, то його у творі теж можна розглядати. Одразу впадає в око емоційний ефект використаних мовних одиниць: емоційної лексики, десь грубої, десь пестливої, подекуди використання гумору та сатири й це має особливий вплив на сприйняття читачем твору. Велика кількість описів, сцен, що використовує автор, підкреслюють тематику твору і занурюють у світ, який репрезентовано. Стиль твору, манера оповіді й головні герої, усе наповнене підтекстами, які можна дослідити та розширити межі сприйняття твору.

2.1.2. Мовленнєві маніпуляції як поле для дослідження літературної критики.

Як ми бачимо в українській літературі тема маніпуляції мало досліджена, ще й доволі складна, бо підходів до тексту може бути безліч, варто обрати той, який, на думку мовознавця, буде найбільш ефективним для мети наукової розвідки.

Наприклад, одним із них може бути такий, що зважає на сам текст та його творця, а також на прийоми, які поширені у письменника: повторення, метафори, а також розглядає вплив структури тексту. Літературні критики можуть зосередити свою увагу на емоціях, які викликають мовні засоби у читача, адже емоції – найпоширеніша ціль маніпулятора.

Інша справа – аналіз героїв тексту, як вони діють, що говорять та їхні мотиви, тут ми наблизилися до розкриття подібної теми. Критики звертатимуть увагу на персонажа окремо, характеризуючи за тим, які існують

типи персонажів, використовуючи архетипи та спостерігаючи, хто які маніпулятивні засоби застосовує.

Не можна оминати увагою дослідження творчості письменника та його тем творів, жанрів, які автор обирає, та того, як він використовує структуру тексту. Адже маніпуляція з авторського боку може відбутися ще в назві твору, або коли у тексті будуть структурно виділені слова і наша свідомість захоче за них вчепитися.

Авторові властиве розуміння того, хто його читачі, їхня вікова категорія, стать, їхні захоплення, цілі, а також тип життя і деякі життєві ситуації через, які проходить як окрема особа, так і ціле суспільство, допасовуючи расові, національні та гендерні відмінності. А це тільки мала частина того, які напрями можна розвивати.

Отже, тема "маніпуляції" є цікавою, вартою уваги багатьох літературних критиків, адже має багато перспектив для подальших досліджень, які можуть допомогти краще зрозуміти роль мови та стилістики в літературі та їх вплив на читачів.

2.2. Блог як явище сучасної комунікації в Інтернеті.

Інтернет є одним із найвпливовіших ресурсів у наш час. Зі 100 опитаних 97 щодня користуються Інтернетом; на додаток, люди більше довіряють мережі Інтернет, ніж пресі, телебаченню та радіо[49, с. 247-248].

Немає сумніву, що Інтернет є найбільш зручним способом поширення та знаходження інформації, оскільки він забезпечує безперервний та безперешкодний доступ до інформації з будь-якого куточка Землі. У мережі можна знайти додаткові джерела інформації, такі як онлайн-енциклопедії, електронні бібліотеки, словники, інтернет-видання, канали на YouTube, соціальні мережі та, звичайно, блоги, які зараз створюють на різних платформах.

Блоги (від англ. web-log (вебжурнал) виникли у США як мережеві щоденники, де можна було писати та обговорювати з підписниками цікаві для автора та його аудиторії теми.

Блогування або блогерство як явище комунікації, на думку дослідниці О. Матковської, виконує всі важливі комунікативні функції:

- 1) інформаційну (кожен блогерський допис несе в собі інформацію);
- 2) спонукальну (спонукальний підтекст існує в більшості дописів, зважаючи подальше обговорення);
- 3) комунікативну (комунікація відбувається як між автором та читачем, так, часто, і між коментаторами);
- 4) пізнавальну (кожне повідомлення несе інформацію, що може збагачувати світогляд читачів);
- 5) емотивну (настрої автора можуть передаватися реципієнтам, викликаючи ті чи ті емоції);
- 6) впливову (блогери мають особливий вплив через близькість до читачів, крім того, аудиторія сама обирає, за ким стежити та кому довіряти);
- 7) контактну (комунікації зазвичай відбуваються за обговоренням того чи того допису, його теми, проблем чи думок автора) [27, с. 129].

Як зазначає український дослідник Г. Почепцов: «Стрімкий розвиток Інтернету, мобільного зв'язку, інтерактивних радіо та телебачення – все це сприяло розвитку мережевої комунікації», – тому розвиток комунікацій в блозі не є несподіваним.

Інтернет-мережа функціонує як павутина, яка об'єднує майже весь цивілізований світ, що полегшує йому життя, оскільки люди можуть спілкуватися одне з одним незалежно від відстані. Інтернет з погляду фахівців соціальних наук – це соціальне явище, інститут взаємодії зі всією соціальною та культурною системою суспільства. Головна його характеристика – комунікативність.

За словами Г. Почепцова блог як інструмент впливу є складником у системі масової інформації, а також йому притаманні такі риси: актуальність, тематична універсальність, оперативність, аналітичність, емоційність, безперервність, наступність і систематичність при передачі соціальної інформації.

Соціальні мережі є не тільки новою формою ЗМІ чи формою пошуку та фільтрації контенту – це сучасна форма публічної та масової комунікації, якій насамперед притаманна інтерактивність (взаємозв'язок усіх учасників комунікації).

Дослідник К. Плещенко говорить у своїх роботах про такі фактори, які роблять соціальні мережі популярними, зокрема і блог:

а) важливість колективної ідентичності (пошук однодумців, в блозі саме це є фактором вибору автора, який об'єднує користувачів зі схожими вподобаннями);

б) психотерапевтичну дію (емоційна оцінка фактів, насамперед це відносимо до авторів блогів, але коли реципієнт розуміє, що його емоції теж хтось переживає, це допомагає приймати їх і нормалізувати, а з боку автора блогу дія написання щоденника, як рефлексії до пережитого);

в) автокомунікативну (вибір форми спілкування у блозі це вибір платформи, стилю тексту, прикріплення зображень, надання доступу до коментування або ж отримування відгуку лише за допомогою особливих кнопок для вподобання) [33, с. 98], такі функції спілкування з численною аудиторією є популярними серед сучасників через багатогранність платформи донесення інформації.

Варто зауважити щодо асинхронності комунікації в блозі. Наявність читачів у блозі дозволяє скласти план комунікації за моделлю «один – багатьом», за схемою О. Лутовінової:

- 1) автор залишає допис на сторінці;
- 2) допис читають інші користувачі мережі;
- 3) користувачі реагують на допис (коментують, залишають вподобання);
- 4) автор відповідає на коментарі користувачів [26, с. 201].

Асинхронний характер спілкування впливає на динаміку розмови й досягнення спільної думки, якщо така мета є, але зазвичай, блогери нав'язують свою думку або ж висловлюють її, всупереч коментарям. Блог не найкраще місце для обміну інформацією, більшу роль грає саме оцінювання допису в

коментарях, згоди або незгоди з ним.

Читачі, безперечно, можуть і не залишати коментарів, або починати розмову з іншими користувачами, що може виходити за межі теми допису і визначається як флуд. Блог відрізняється від чату чи форуму, адже текст блогу дає тему для обговорення і є відправним пунктом у спілкуванні.

Однією з найпопулярніших соціальних мереж є Інстаграм — це безплатний додаток для поширення світлин і відео. «Користувачі можуть передавати світлини й відео до нашої служби та ділитися ними зі своїми читачами або групою вибраних друзів. Вони також можуть переглядати, коментувати й уподобати дописи, поширені в Instagram їхніми друзями. Будь-хто у віці від 13 років може створити обліковий запис, зареєструвавши адресу електронної пошти й обравши ім'я користувача», — інформація з офіційного сайту Інстаграм. Функції мережі дозволяють швидко ділитися інформацією, створюючи дописи, обговорювати події з читачами, обмінюючись думками.

При виборі джерельної бази для роботи ми зосереджували увагу на кількох факторах:

- 1) особа автора;
- 2) офіційна сторінка;
- 3) кількість підписників;
- 4) мова блогера та наявність текстових підписів під світлинами, які слугуватимуть базою для дослідження

В Україні, напевно, кожен громадянин знайомий з прізвищем Зеленський, воно відоме у світі завдяки одному з його носіїв – президентові. Олена Зеленська, власниця блогу, який слугує базою для роботи – перша леді України. За класифікацією дослідниці О. Лутовінової блог Олени Зеленської визначаємо як щоденник, який описує переживання автора, реальні події, які відбуваються з авторкою, відображає думки тощо. У дописах наявні конструкції, що відображають емоції авторки: *я в захваті, дуже пишаюсь, я здивована, вдячна, радію, щаслива*. Що відображають роздуми авторки: *я бачу, я думаю, вважаю, я певна, я ставлю собі запитання*. А також наявні розповіді

про події та місця, які авторка відвідала: *відвідала військовий шпиталь ім. Королеви Астрід, я знову тут, була надзвичайно рада провести цей день в Пуці-Водиці під Києвом, мала можливість ближче познайомитися зі столицею Німеччини та ін.*

Сторінка Олени Зеленської також має елементи сторінки-проєкту для популяризації відомої особистості, тут президента України, а також, якщо оцінювати сторінку глобально, відображає державу та зміни, які у ній відбуваються. Про це свідчать численні згадки насамперед про Володимира Зеленського: *Президент України, дружини Президента, ми з Володимиром, @zelenskiy_official* (покликання на обліковий запис Володимира Зеленського), *Володимир та ін.* Бачимо, що дописи про життя українців, реформи та українське майбутнє теж є на сторінці, що на світовому рівні представляє не тільки Олену, а й Україну загалом.

З цього робимо висновок, що деякі блоги мають властивість поєднувати в собі ознаки кількох типів. Відповідно охоплюють більше читачів, адже такий блог має здатність інформувати щодо більшого обсягу тем.

Щодо комунікативного складника блогу можемо також оцінити схему спілкування. Як нам вже відомо, сторінка Олени Зеленської є у вільному доступі, відкрита для кожного користувача, отже, за схемою «один – багатьом» охоплює велику кількість користувачів мережі, але якщо вважати основним засобом комунікування – коментарі до дописів, тут схема О. Лутовінової «допис – читання – коментар – відповідь» не справджується повною мірою, адже спостерігаючи за активністю Олени Зеленської можна зауважити, що вона не відповідає на відгуки користувачів. Звичайно, авторка могла обмежити функцію коментування, або взагалі її вимкнути, що дозволяє зробити мережа Інстаграм, але залишила користувачам можливість залишати відгуки на її дописи. Таким чином кожен користувач, підписники й ні, можуть спілкуватися у блозі між собою, але ця розмова не включає самого блогера.

2.2.1. Репрезентація мовних маніпуляцій в блозі за рівнями.

Структурно мова поділена за рівнями, лінгвістичні маніпуляції варто

розглядати за ними, ми звернемося до поділу О. Реформатського, який виділив рівні, як-от: фонетичний, морфологічний, лексичний та синтаксичний. М. Блох запропонував три системи мови: фонологічну, лексичну та граматичну. При розгляді випадків мовної маніпуляції, ми будемо звертатись саме до їхніх праць.

Структурно мова поділена за рівнями, лінгвістичні маніпуляції в нашій роботі варто розглядати саме за ними.

На лексичному рівні головним засобом є лексичні одиниці з яскраво вираженою негативною або позитивною конотацією та стилістичні фігури, слова містять певний прагматичний компонент, що дає можливість людині здійснювати вплив на реципієнта. У роботі одним з найпоширеніших засобів є емоційно-оцінна лексика, яка найчастіше зустрічається в розмовному мовленні. Блог як щоденник націлений на те, щоб розповідати про почуття та давати судження щодо певних ситуацій, також потрібно пам'ятати, що автор – це звичайна людина, яка має право на свободу вільно висловлювати свої думки, нам залишається бути уважними та розкривати підтексти, щоб не піддатися мовному впливу.

Аналізуючи лексику постів у блозі ми стикаємося з метафорами, це не дивно, адже вони мають, окрім яскравої конотації та милозвучності, підтекст, отже, ними можна легко приховати будь-яке слово, замінюючи його на нейтральне словосполучення. Варто зауважити, що вживаючи, слова, які асоціативно поєднані з певними явищами, предметами чи діями, можна досягнути нового, неочікуваного ефекту.

У блозі Олени Зеленської бачимо звичайну для нашого сприйняття метафору: *«..інфраструктури провели аудит головних «повітряних воріт» України»* (пост від 1 червня 2021 р.). Тут «повітряні ворота» вжито в значенні аеропорт. *«Не в останню чергу саме завдяки «м'якій силі», нові можливості для якої, я впевнена, формуватимуться сьогодні на наших очах у Софії Київській»* (пост від 23 серпня 2021 р.), – метафора, яка охоплює багато понять, про що саме йдеться можна дізнатися з контексту допису: *«Сьогодні*

була рада обговорити з журналістами проведення Київського саміту перших леді та джентльменів «М'яка сила в новій реальності». Тобто «м'яка сила», це дипломатична сила, вміння домовлятися та жити в злагоді та толерантному ставленні одне до одного.

Персоніфікація – вираз, що дає уявлення про який-небудь об'єкт, поняття або явище через надання невластивих їм ознак, перейнятих з живої природи, перш за все – людських рис і якостей. Саме надання неживому людських якостей розвиває в нас емпатію до речей неживої природи, які не мають властивості відчувати, думати. Олюднення певних об'єктів може бути прирівняним до людського існування. Приклад персоніфікації: «Сьогодні українською заговорив Державний музей..» (пост від 1 липня 2021 р.).

Погляньмо на найбільш поширений засіб психологічного впливу – використання слів із яскравою позитивною конотацією, які одразу навіюють нам хороші думки або асоціюються з чимось цінним для людини. Сюди відносимо такі випадки: «..з нами були родини з дітьми, ..» (пост від 1 червня 2021 р.), «відбулася приємна та корисна зустріч..» (пост від 3 червня 2021 р.).

Куди ж без слів з яскравою негативною конотацією, яка викликає неприємні почуття, асоціюється з переживаннями, певними сумними подіями, тут підіймаються загальнолюдські проблеми, так і біль для окремих громадян. Бачимо, що в нашому прикладі використані слова «ізоляція», «Донбас», де є складна ситуація вже 8 років: ««В ізоляції. Дописи про Донбас» Станіслава Асєєва. Зізнаюся, для мене ця книга нелегка» (пост від 9 червня 2021 р.). Крім того, бачимо що в цьому випадку авторка сама вказує, яка ця книга, отже, і події в ній нелегкі.

Англіцизми та неологізми, слова, які лише входять в нашу лексику, є новими для нас, часто, невідомі для пересічних людей, тому їхнє сприйняття може бути ускладнене. Крім того, є поняття молодіжного сленгу, який розуміють краще молодші за віком читачі: «*Girl power* – ці два слова найяскравіше опишуть мій вчорашній вечір!» (пост від 11 червня 2021 р.); «Я ознайомилася з проектом реконструкції, побачила нову айдентику острова

та внесла декілька ідей щодо того, як зробити Хортицю безбар'єрною» (пост від 3 серпня 2021 р.).

Віднесімо до цієї групи слова, які описують ставлення мовця до повідомлюваного, тобто вставні слова, які передаватимуть почуття автора і таким чином налаштовуватимуть читача на потрібний настрій, погляньмо на приклади: *«Вважайте, що вас уже запросили до цікавої подорожі островом Хортиця, який точно здивує...»* (пост від 5 серпня 2021 р.), *«Впевнена, що Лондонський Тауер, відчиняючи двері для української мови у Британії, стане гарним початком для її поширення в інших культурних та історичних пам'ятках цієї дивовижної країни.»* (пост від 10 серпня 2021 р.), *«Пишаюся, що Україна стала місцем проведення значущої події.»* (пост від 23 серпня 2021 р.), *«Як бачимо, лише перелік груп людей, у яких є свій кут зору на звичайні побутові речі, дуже великий»* (пост від 23 серпня 2021 р.).

Знаходимо також вживання фразеологізмів, що є питомим для української мови, а лексика зрозуміла лише тим, хто знає мову, адже йдеться про прихований зміст у словосполученні, наприклад: *«Півтори години діалогу пролетіли як одна мить»*. (пост від 3 червня 2021 р.).

Не надто поширене у мові автора, але присутнє – це синекдоха, передання цілого за допомогою згадки про частину, синекдоху визначають як вид метонімії, в якій наявна кількісна заміна понять, у нашому прикладі бачимо: *«У різних його куточках українці можуть насолоджуватися видатною культурною спадщиною країн, де вже працюють аудіогіди, а іноземці мають змогу побачити синьо-жовтий прапорець у провідних інституціях світу»* (пост від 26 серпня 2021 р.). Тут особисто я вбачаю цей прапорець не як звичайну позначку, а як поняття цілої України, української мови, адже саме прапор має здатність символізувати цілу державу лише в поєднанні, у нашому випадку, двох кольорів.

Розглянемо засоби маніпулятивного впливу на синтаксичному рівні. Їх є чимала кількість у дописах Олени Зеленської.

Короткі речення – один з найпоширеніших саме синтаксичних засобів

мовної маніпуляції, вплив цих конструкцій – зосередження уваги на об'єкті про який йдеться. Бачимо тут акцентуацію саме на почуттях авторки допису, її реакцію на певну подію, а разом з тим мовлення передається і в емоційному забарвленні, адже перед нами окличні речення : *«Яскраво! Вражаюче!»* (пост від 9 червня 2021 р.). *«Дитина, яка не бачить з народження, бачить набагато більше від інших. Тому що бачить серцем!»* (пост від 28 серпня 2021 р.). Олена Зеленська хоче коротким реченням передати саму суть повідомлення і свої емоції теж закладає в текст.

Спостерігаємо повтори, тут поговоримо саме про слова, які часто трапляються в реченні, що не є нормою для письма, адже, зазвичай, ми заміняємо їх синонімами або займенниками. Як засіб маніпуляції, повтор – це спосіб краще запам'ятати повідомлення, звернути на нього свою увагу. Бачимо, що в прикладі слово «голос» стоїть поряд у реченнях, навіть не дистанційовано, тому при прочитанні уривка, крім підвищення голосу та особливого темпу читання, ми ще й зробимо акцент на цьому слові: *«Послухайте цей неймовірний голос! Голос, що міг би підкорювати шанувальників з усього світу»* (пост від 28 серпня 2021 р.). Наступний уривок більший: *«У створенні безбар'єрного простору важлива думка кожного, тому сьогодні на зустрічі обговорили перспективи поліпшення доступності Хортиці. Ми завітали на сам острів і відвідали знакові об'єкти, які вже оновлюють відповідно до найкращих стандартів безбар'єрності. Зі змін, які ми сьогодні побачили, фактично починається історія нової Хортиці: зручної, комфортної та безбар'єрної»* (пост від 25 серпня 2021 р.). Зрозуміло, що повідомлення йдеться про один з головних проєктів Олени Зеленської – безбар'єрність, тому, щоб читач точно запам'ятав повідомлення, слово не замінюють близькими за значеннями.

Вставні конструкції – це інформація, яка йде додатково між основним повідомленням, але, зважаючи на те, що ці конструкції виділяються пунктуацією на письмі, на них ми звертаємо увагу. З прикладів, щоб було відчутно зазначення додаткової інформації, ми дібрали про важливість

повідомлюваного та додаткову інформацію, яка, можливо, познайомить читача зі згадуваним автором або ж прорекламує його: *«Разом із сім'ями, кожна з яких має власну історію та досвід подорожей з малечою, ми виявили основні перешкоди та незручності, які можна (й потрібно) виправляти..»* (пост від 1 червня 2021 р.), *«Спеціальним гостем саміту буде Насім Ніколас Талеб – американський публіцист, економіст, автор низки бестселерів («Чорний лебідь», «Антикрихкість» тощо)»* (пост від 20 серпня 2021 р.).

Анафора, на мою думку, існує для більшої мелодійності тексту, її використовують у поезії дуже часто, а в прозі це спосіб надати певного відтінку урочистості та впевненості, а крім того, особлива увага до вказаного «це» (у тексті йдеться про історії науковиць з проєкту «Наука – це вона», де, до речі, в самій назві, як бачимо, є «це»): *«Це – про сміливість йти за своєю мрією, незважаючи на нерозуміння з боку суспільства чи друзів. Це – про можливості, які дівчата відкривають перед собою. Це – про приклад, який вони подають своїм одноліткам. Це – про те, щоб залишатися собою»* (пост від 11 червня 2021 р.).

Звертання та згадки до відомих особистостей – це привертання уваги більшого кола людей, адже відомі люди – це чийсь авторитети, головне не спекулювати іменем надмірно, бо вийде реклама, для нашого типу блогу та особистості це не є доречним: *«Браво, Софіє Андрухович!»* (пост від 9 червня 2021 р.).

Риторичні звертання – риторична фігура, яка полягає в тому, що висловлення адресується до неживого предмета або абстрактного поняття: *«Улюблена Україно, я рада вітати тебе з 30-ю річницею незалежності.»* (пост від 24 серпня 2021 р.), – таке звертання вказує на прихильність до Батьківщини авторки, робить її олюдненою, живою.

Прийом градації не широко поширений у текстах авторки, але присутній. Стилістична фігура, яка має на меті поступовий перехід від одного до іншого, тут від найменшого до найбільш значущого: *«Про зміни, про нас, про країну, в якій ми прагнемо жити»* (пост від 29 червня 2021 р.).

На графічному рівні, маніпулятивний вплив простежується лише в невербальній формі (зміна шрифту, його кольору та розміру, надмірне вживання знаків пунктуації, використання емоджі або смайлів), але він також важливий для розгляду, адже впливає на сприйняття тексту, часто підсвідомо.

Емоджі – це особлива форма ідеограм, вказівок на предмет, не за допомогою звуків чи букв, а саме символу – картинки. У ХХІ столітті всі, хто має доступ до написання повідомлень, стикалися із цими зображеннями, вони підбираються на рівні асоціацій або з прямою передачею сказаного на зображення: *«У нашій колекції вже вісімнадцять унікальних та цікавих музеїв світу, які говорять українською мовою. 🇺🇦»* (пост від 7 червня 2021 р.), – тут емоджі хлопавка, що зазвичай використовується на святах, тобто в повідомленні є радісна новина, а в наступному прикладі емоджі фотоапарата передає асоціацію з дією знімання фото, про яке йдеться далі: *«📷 Фотографія — частина культурного діалогу, що доступна усім»* (пост від 12 серпня 2021 р.).

Позначки, які передають людські емоції – смайли, найкращий спосіб викликати ті чи ті почуття – показати їх, читачі відповідно налаштуються під настрій розмови, адже будуть знати до якого повідомлення бути готовим: *«Полтава славиться своєю гостинністю, і я переконалася в цьому на власному досвіді. 😊»* (пост від 17 червня 2021 р.).

Велика кількість окличних речень, ми вже згадували їх в контексті коротких речень, але пунктуація передає мовлення автора повідомлення, ритм, настрій, гучність, навіть динаміку. На прикладі бачимо, що знаки оклику тут вказують на захоплення: *«Неймовірна історія, що надихає! Шалені емоції! Замало слів, щоб описати захоплення!»* (пост від 28 серпня 2021 р.).

Дужки – вказівка на необов'язкову, додаткову інформацію, але через специфіку свого вигляду і через частоту вживання цього знаку пунктуації, ми не можемо його оминути, тим більше як в нашому прикладі, там приховуються вставні конструкції, які несуть у собі важливі повідомлення: *«Михайле, ми*

тишаємося! (якщо це слово достатньо сильне для тебе).» (пост 28 серпня 2021 р.), – тут у контексті зі звертанням є враження, що речення в дужках стосується лише Михайла, призначене лише для прочитання цього хлопця, але, як ми розуміємо, соціальні мережі й блог – це місце, де жодна дія не утаємничена.

Виділення тексту за допомогою курсиву або жирного шрифту поширене в інтернет-виданнях, ці слова привертають більше уваги, у мережі інстаграм ця функція відсутня, тому виділення слів відбувається через написання великими буквами: *«ЗОЛОТИЙ МЕДАЛИСТ Паралімпіади!»*, *«Тому що найсильніший – ТИ!»* (пост від 28 серпня 2021 р.).

2.3. Порівняння засобів маніпуляції в перекладознавчому аспекті.

Питання інформаційних маніпуляцій та сьогодення важливе для розуміння того, що зараз відбувається в діяльності Олени Зеленської, адже засоби впливу в її мовленні незмінні, це ми можемо побачити на підґрунті статті для українського видання журналу Vogue UA. Щоб отримати більше користі з аналізу, поглянемо на цю статтю в перекладознавчому аспекті, бо вперше інтерв'ю з'явилося на сторінках англійською.

Отже, поглянемо на статтю «Ukraine's First Lady, Olena Zelenska, on Life Under Siege — and How Her Country Is Moving Forward» Т. Енрім, заступника головного редактора US Vogue. Нам потрібно розуміти, що українською інтерв'ю адаптоване під українськомовного читача, а англійською – для іноземного.

Перша різниця, яку ми вбачаємо, – перше питання. Англійською «Could you describe the earliest days of the invasion? What do you remember most clearly?», а для українського читача вже три запитання, хоча відповіді за змістом однакові: «Чи можете ви пригадати початок нападу? Що вам найбільше запам'яталося напередодні? Коли ви усвідомили, що відбувається?» Питання часу, коли почався напад є близьким для українців, адже ми, як ніхто, знаємо похвилинно події 24 лютого.

Поглянемо на різницю: «We had been tense. There had been a lot of talk, everywhere, about a possible invasion», – та цитату: «Так, ми всі останні тижні

жили в напрузі, всюди говорили про можливе вторгнення.» У англійській версії статті бачимо велику кількість коротких непоширених речень «Ми були напружені», або «It works», коли в перекладі бачимо це речення введене до складного: «Бо проговорювати те, що болить, не мовчати в собі – це така перевірена психологічна стратегія, вона працює.» Ще один приклад короткого речення, який має нам вказати на винуватців – це «These are being done by Russians.» На заміну йому бачимо в перекладі: «Їх організовують росіяни, які живуть поряд з вами», – речення вказує на сусідство, яке бентежить кожного громадянина України, синтаксично розглядаючи конструкцію, з'ясовуємо, що вона ускладнена напівпредикативним зворотом, який властивий українській мові.

Наступний момент з яким ми стикаємось в тексті – графічні маніпуляції в англійському варіанті, зазвичай це виділення окремого слова в реченні: «I woke up, sometime between 4 and 5 a.m., because of a clunk.», «Actually, they were your readers, because there is Vogue Ukraine.», – тут спостерігаємо особливу увагу до цих слів, «clunk», що перекладається як важкий, глухий стукіт, поєднано зі сприйманням звуку, уява людей одразу спрацювала та вони, ймовірно, відчули цей звук, слово «were», в значенні були, а саме були читачками, відповідно зараз вони не є читачками, низка асоціацій призводить до того, що через війну, вони вже не читають це видання, а отже, можливо, загинули, тому виділення цих слів не є випадковим.

У варіанті англійською помічаємо також курсивом виділені назви: «I want all the people in the world to understand that Ukrainian women lived a peaceful, modern life, the way Vogue's readers in every country live. Actually, they were your readers, because there is Vogue Ukraine», - саме тут є диференціація та особлива увага до читачок саме українського видання, які є, відповідно, українками.

Погляньмо на цікавий випадок: «But when I got up, I saw him at once, already dressed, in a suit as usual (this was the last time I'd see him in a suit and a white shirt—from then on it was military).» Український варіант: «Я встала — і

побачила його: він був уже одягнений, в костюмі, як зазвичай (це востаннє він одягнув костюм і білу сорочку, відтоді завжди у «воєнці»).» Ми звертаємо увагу на виживання слова «воєнка», яке є розмовним варіантом військової форми, це слово є не зовсім коректним для вживання, адже форма належить до війська, а не до війни.

У англійському варіанті є вживання прямої мови, або краще сказати діалогу: «I tried to optimistically answer their question, “When will we see dad?” “Soon.”» - такий спосіб передання інформації дає відчуття правдивості розмови, передання моменту спілкування робить нас очевидцями подій.

Український варіант не дає нам діалогу, є непряма та пряма мова: «Оптимістично відповідала на запитання, коли ми побачимо тата: «Авжеж, скоро».»

Спостерігаємо і відмінність у проханнях та волевиявленнях: «Я хочу, щоб усі люди в світі зрозуміли...(перекл. з англ.)», - звертання до великої кількості людей, прохання світового масштабу, натомість маємо в українській статті лише «зрозумійте», без вказівки до кількості та з відтінком наказовості.

Схожа ситуація зі звертанням до світу та виключно до українців прослідковується у такому моменті: «I launched a Telegram channel inviting Ukrainians to share their war experiences.» Для світової спільноти ми – українці, тому ця форма дуже доречна, як для іноземного видання, в той час, як в українському варіанті вживають інше, слово, яке споріднює нас: «Я запустила телеграм-канал, де запропонувала співвітчизникам ділитися своїм досвідом проживання війни».

Повідомлення: «And now as these cities are de-occupied, we know more about what Ukrainian women have faced: complete insecurity, the threat of violence», – без вказівки на точне місце, лише «ці міста», але для українськомовного читача зазначають: «Тепер, коли передмістя Києва деокуповане, ми дізналися, чого українки там зазнали — повністю беззахисні, під загрозою насилля.» Напевно, таким чином нам хотіли передати близькість до деокупованої місцевості, адже кожен громадянин України знає

столицю держави.

Подивимося як варіант українського видання передає нам емоції суму та болю: «А стати мігрантом – це зовсім не те, що приїхати з доброї волі. Це важко і морально, і фізично.» Для українського читача вказують на відмінність життя вимушеного переселенця, та того, хто їде, припустімо, з туристичною метою. Щоб порівняти, в англійському варіанті така вказівка повністю відсутня, зосередження лише на відчутті співчуття до мігрантів: «And being a migrant is hard both mentally and physically.»

Розкриття історії лікарки з Бучі Ірини Язової теж має свої особливості, у виданні українською, крім вказівки, що лікарка пробула в окупованому місті всі дні, аж до звільнення, якої нема в іншому варіанті: «Наприклад, після звільнення Київщини ми дізналися про історію лікарки Ірини Язової, що залишалася в Бучі всі дні окупації.» Натомість маємо: «For example, after the de-occupation of the Kyiv region, we heard the story of a doctor, Iryna Yazova, who had remained in Bucha». Є особливий для розуміння і сприйняття читачами момент: «She fed and cared for them, and then found a vehicle and, under fire (because Chernihiv has been under fire from the very beginning), took them to a safe place»/ У варіанті українською: «Вона годувала й оберігала їх, а потім знайшла транспорт і сама, під обстрілами, від яких Чернігів потерпав з першого дня війни, вивезла дітей у безпечне місце.» Особлива увага до героїзму жінки, що сама, під обстрілами, вивезла 30 дітей, у це навіть складно повірити.

Простежимо також роль гендеру, як нам відомо, й це зазначає сама Олена Зеленська, у журналі *Vogue* аудиторія складається саме з читачок. Погляньмо на такий випадок маніпуляції, англійська стаття подає: «I now live the same way as other Ukrainians.» Бачимо, що «українці» вжито як збірне поняття всього народу, тобто поділу за гендерною ознакою нема, але погляньмо на український переклад: «Я зараз живу так само, як інші українці й українки.» Звичайно, жінки, які читали цей текст відчули себе важливими, завдяки вживанню фемінітива, який притаманний українській мові. Англійською це могло б звучати як «Ukrainian women and men», але там

особливої уваги до статі не треба було.

Олена Зеленська в іноземному виданні закликає: «Continue going to protests, continue to demand that your governments take action». Це виглядає більше як рішуча пропозиція порівняно з планом дій, який є в українському: «Далі виходити на мітинги до адміністративних будівель своїх міст, закликати й заохочувати свої уряди до активних дій на підтримку нашої країни». Можна зробити висновок, що читачок з України закликають до більш рішучих дій ніж іноземних, адже для українок вказують не лише місце збору, а й важливість, наголошуючи «нашої країни».

Цей факт та інші можна розцінювати як підтвердження, що текст видання *Vogue Ukraine* орієнтований і перекладений для українського читача, а не прямо перекладений дослівно.

Висновки до розділу 2

У другому розділі ми провели роботу з різними текстами різного жанру публіцистичного спрямування і побачили, що засоби маніпуляції – це тема, яку можна розвивати, аналізуючи тексти будь-якого стилю, жанру чи напрямку. Літературні твори дають нам багато матеріалу для вивчення, дослідження на предмет маніпуляції з різних поглядів. Ми намагалися визначити, хто є маніпулятором і як це вплине на розвиток дослідження, зауваживши, що справді, аналізуючи широке поле для наукових досягнень, ми маємо багато питань щодо теоретичного складника. Тому як науковці ми повинні розвивати надалі тему лінгвістичних маніпуляцій в літературі, щоб поповнити дослідження для нащадків.

Всередині другого розділу ми звернули увагу на блог як базу для вивчення маніпуляцій. Він є недостатньо вивченим у науковій спільноті, найскладнішим у з'ясуванні засобів маніпуляцій є їх пошук у блозі та відповідне інтерпретування, адже сприйняття окремого випадку в кожній людини може бути різним, воно залежить від життєвого досвіду, рівня інтелектуального розвитку, обізнаності та багатьох інших аспектів, які можуть

діяти як на користь маніпуляторів, так і навпаки.

Новим для вивчення теми був перекладознавчий аспект, яким ми розширили потенціал теми, а також змогли з'ясувати, що однакові за змістом тексти, від одного автора, можуть бути інтерпретовані відповідно до особливостей іншомовної аудиторії. Підтверджуючи ідею того, що маніпулятор підбирає засоби й моделі спілкування під читача, як і зазначав Р. Барт у своїх працях. Як особа, що дає інтерв'ю, знає кому воно буде цікавим, так і перекладач, відповідно до мови та специфіки, у нашому випадку, журналу, знає до кого цей текст дійде, які читачі здебільшого будуть за національністю, гендером, віковими особливостями, а, можливо, і за рівнем достатку.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ МОВНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В ЗЗСО.

3.1 Актуальність вивчення мовних маніпуляцій у блозі в ЗЗСО та місце теми у програмі.

Тема мовних маніпуляцій не є особливо вивченою у контексті шкільної роботи, але звернімося до завдань «Нової української школи», щоб з'ясувати, як доречно застосувати добуті нами у попередніх розділах знання та яке місце вони займатимуть у контексті навчального процесу. Порушимо питання про застосування маніпуляції у школі, як вивчати цю тему на уроках і виховних заходах.

Насамперед хочемо розглянути актуальність теми маніпуляції саме у процесі навчання, адже у стосунках учня та вчителя подібні методи можуть бути використані під час спілкування як на уроці, так і поза навчанням.

Чим може бути викликане застосування засобів маніпуляції з боку учня? Щоб дізнатися про це, ми звернули увагу на дослідження А. Сохань, яка розглянула основні страхи викладача гуманітарної спеціальності на основі опитувань, тут вона виокремила:

- 1) страх байдужості з боку студентів;
- 2) страх заперечення сказаного з боку студентів;
- 3) страх, що всі будуть займатися своїми справами;
- 4) страх великої аудиторії;
- 5) страх спрямованої уваги великої кількості студентів;
- 6) страх видатися смішним;
- 7) страх критики з боку адміністрації;
- 8) страх невміння встановити оптимальну дистанцію зі студентами, страх здатися фамільярним;
- 9) страх розчарувати студентів, якщо вони добре ставляться до

викладача;

10) страх дати не досить потрібну інформацію, страх витратити даремно час студентів;

11) страх тиші й уважного ставлення до себе;

12) страх нерозуміння з боку студентів;

13) страх відповідальності;

14) страх, що не будуть любити. [38, с. 332]

З цього можемо зробити висновок, що страх, як один з головних засобів маніпулювання, має достатньо своїх виявлень у житті викладача, а також і вчителя. Учні можуть застосувати маніпуляцію, тому вчителю треба бути готовим і пильним до подібних проявів класу, адже в школярів може бути достатньо причин для порушення уроку, стану вчителя, ходу заняття й іншого.

Н. Бутенко описує маніпулятивні методи, якими користуються студенти. На думку дослідниці, це результат розчарування у викладачах або у навчанні. Відповідно до цієї позиції студенти частіше використовують такі маніпулятивні прийоми:

1) безпорадність («Я не знаю як це виконати», «Я не можу, у мене не виходить, допоможіть мені»);

2) захворювання (часто звертаються до лікаря, особливо під час контрольних завдань, самостійних робіт, перевірки домашнього завдання тощо);

3) лестощі («Ви найкращий з усіх викладачів, кого я знаю», «Ви так цікаво розповідаєте, мені все-все зрозуміло»);

4) спроба налаштувати одного викладача проти іншого («А викладач той викладач нам завжди допомагає, коли ми не знаємо», «А на іншому предметі нам зовсім інакше це пояснювали») [9].

Викладачі або вчителі й собі можуть використовувати маніпуляції для покращення результатів навчання, у рамках виховного процесу.

У праці «Маніпулювання в навчальному процесі: причини, наслідки та форми захисту» дослідники оцінили психолого-педагогічну літературу та

зробили такі висновки:

1. Маніпуляції в навчальному процесі виконують певні функції. Вони можуть бути корисними для управління навчальним процесом і взаємодії з недбайливими студентами (тобто викладач може застосувати маніпуляції щодо студента, але у невеликій кількості й не як домінантний стиль поведінки), але можуть бути некорисними як постійний стиль спілкування з учнями (тому що не дозволяють конструктивно та творчо працювати з групами студентів).

2. Треба мати здатність ідентифікувати та винахідливо використовувати маніпуляції під час навчання.

3. У навчальному процесі вибір оптимальних позицій дозволяє оптимізувати взаємодію викладачів і студентів.

4. У разі потреби викладач повинен вміти застосувати правильне «прилаштування».

5. Постійна висока інформованість, організаторські здібності, здатність керувати собою та іншими, розуміння особистісних цінностей і спрямованість на особистісний ріст є ознаками професіоналів високого класу.

Тому бачимо, що у взаємодії учня та вчителя є багато можливостей для маніпуляції, але важливо для вчителів-словесників вміти та знати як їх виявляти.

Якщо говорити про навчальні програми, то у концепції «Нової української школи» затверджені Наказом Міністерства освіти й науки України від 07.06.2017 № 804, ми розглядаємо саме програму з української мови для 5-9 класів та 10-11 класи. Досліджуючи основні компетенції, укладачі програми виділили, що зміст матеріалу на заняттях треба обирати з огляду на його користь у житті учня за межами школи, тобто у реальному житті.

Звернімо увагу на ключові компетентності, які сформовані з урахуванням трьох основних компонентів:

1) знаннєвого – вміння учня помічати, наводити приклади, формулювати думки та записувати їх;

2) діяльнісного – вміння розпізнавати, аналізувати, порівнювати, застосовувати знання тощо;

3) ціннісного – учень вміє усвідомлювати, критично оцінювати інформацію та робити висновки тощо.

У можливостях предмета «українська мова» для формування ключових компетентностей зосереджуємо увагу саме на інформаційно-цифровій. Серед умінь, які вона формує для нашої тематики важливі:

- 1) уміння здійснювати пошукову діяльність та аналізувати мовні явища;
- 2) уміння впевнено та критично застосовувати інформативно-комунікативні технології для пошуку, аналізу, обробки, обміну інформацією;
- 3) уміння безпечно комунікувати в інтернет-просторі;
- 4) розпізнавати маніпулятивні технології й протистояти їм;
- 5) розвивати медійну грамотність.

Отож, як ми бачимо, тему маніпуляцій в шкільному сегменті згадано, крім того, вона є вагомою у формуванні умінь та навичок учня. У школярів повинне розвиватися правильне ставлення також до медіаресурсу, формуватися прагнення до грамотного спілкування в інформаційному просторі, критично сприймати інформацію.

Серед зазначених матеріалів, які рекомендують для вивчення цієї компетентності:

- а) дописи в соціальних мережах і коментарі до них;
- б) інструментальні тексти (алгоритми дій, інструкції тощо);
- в) план тексту;
- г) медійні тексти.

Зазначимо, що у другому розділі ми розглядали маніпуляції у блозі, які віднесемо до пункту а, також в журнальній статті, відповідно до пункту г. Розгляд теми потрібний для повноцінного розвитку учнів та обов'язково знадобиться їм в наш час, коли відбуваються інформаційні війни, а небезпеки чатують на кожному кроці, особливо, здавалося б, на перший погляд, безпечних колах блогерів, які керуються власними думками, хоча, як говорить

досвід, це не зовсім так.

Тема «блог» та «маніпуляція» інтегровані у шкільний процес, але є майже непомітними. Проаналізувавши програму 5-9 класів, ми натрапляємо на ці поняття лише кілька разів:

1) у 5 класі діти вчаться складати діалог, що допоможе їм у розв'язанні проблем, пов'язаних з небажаним спілкуванням, небезпечним і саме маніпулятивним. Робота з діалогом повинна навчити дітей розпізнавати маніпуляцію, прогнозувати наслідки та вміти протистояти впливам;

2) у 6 класі школярі теж складають діалоги, що передбачають уникання небажаного й небезпечного спілкування та протистояння маніпулятивним впливам. Тут варто зазначити, що йдеться про безпеку в спілкуванні телефоном та в мережі Інтернет, що наближає нас до блогу та видань в інтернеті;

3) у 7 класі тема маніпуляції також вивчається разом з діалогом, але тут у поєднанні з темою звертання та вставними словами;

4) у 8 класі тема маніпуляції у діалогах ускладнена обов'язковим використанням односкладних і неповних речень;

5) у 9 класі бачимо маніпуляції під час спілкування в інтернет-просторі, зокрема у соціальних мережах, але знову ж таки усе відбувається у форматі діалогу.

У програмі 10-11 класів тема не представлена, але зауважимо, що в цей період учні розвивають свої ораторські здібності, отже, застосовують вміння створювати проникливі промови, які повинні впливати на слухачів, а це може бути зв'язком з темою маніпуляцій.

Щодо блогу у шкільній програмі пропонують низку рекомендованих тем для творчих робіт з відповідною тематикою: складання звіту про створення класного блогу, твір-розповідь про виконання учнем улюбленої справи в художньому стилі на тему: «Як наш клас готує контент для заповнення блогу», написання допису дискусійного характеру до блогу «Чи переможе книжку комп'ютер, а бібліотеку — Інтернет?» з використанням відокремлених

обставин, а також написання есе «Які новітні засоби вияву творчості: на папері, полотні, у блогосфері — мені найбільше імпонують?». Учні пропонують писати дописи для вебсайту, відповідно до теми уроку, вживаючи ті чи ті конструкції, створюючи мовні ситуації та оформлюючи свою думку у формі допису.

3.2. Реалізація теми в педагогічній діяльності: розробки уроків, виховних годин, рекомендації з урахуванням вікових відмінностей учнів.

Якщо говорити про ідею уроку, на якому можна застосувати знання, які ми здобули за час написання роботи, то пропонуємо таку розробку на урок української літератури для 10 класу.

Темою уроку буде «Сім'я сучасності. За твором «Кайдашева сім'я»», представлений урок є розробкою, до планового заняття, на якому учні більшість часу обговорюють характеристику персонажів.

Мета уроку: повторити з учнями факти про життя та творчість І. Нечуя-Левицького, здійснити характеристику героїв, створити портрети героїв, осучаснити персонажів, удосконалити навички виразного читання, покращити пам'ять, увагу, відповідальність, вміння працювати самостійно, з'ясувати правила користування Інтернетом.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і закріплення старих знань.

Обладнання: підручник, аркуші паперу, набір для творчості, презентація.

Хід уроку

1. Організаційний момент. (5 хв)

Перевірка присутності учнів, їхнього настрою та налаштованості на працю, що є частиною кожного заняття у школі.

- Вітаю, класе. Хто відсутній сьогодні? Як ваше самопочуття? Бачу, що більшість з вас готові працювати, за що я вам вдячна, отож вирушаємо в подорож.

2. Тема й актуалізація знань учнів на уроці. (5-7 хв)

- Розгорніть зошити та запишіть число, класна робота та тему уроку.

На цьому етапі можемо актуалізувати знання учнів про письменника.

- Хто є автором твору, який ви читали? Що ви про нього знаєте?

Основна інформація, яку діти повинні здобути щодо біографії: У Стеблеві на Черкащині, в родині відомого священника Семена Степановича Левицького, народився майбутній письменник Іван Нечуй-Левицький 25 листопада 1838 року. Батько був суворий і темпераментний, проповідував і навчав, поважав козацтво та Шевченка. Мати неписьменна, але мала чутливу душу: вона плакала, коли не могла дослухати до кінця життя одного святого. Малий Іван услід за нею міг розплакаться, адже теж мав чуйне серце. Мати Івана померла, коли йому виповнився тринадцять. Вона мала проблеми зі здоров'ям через те, що народжувала двічі.

Хлопчина навчився основ науки в батьківській школі, яку батько заснував для дітей у селі. Ця школа, однак, проіснувала недовго. Управитель закрив її, сказавши, що не буде кому працювати на полі, якщо всі мужики стануть грамотними.

У той час коли писати українською мовою було заборонено, Іван і почав творити. Письменник згадував, що навіть його товариші, з якими він проживав на одній квартирі, не знали про його літературні спроби рідною мовою, не знав цього і його батько. Іван Нечуй-Левицький не був одружений, мав таке реноме відлюдника.

З цікавих фактів: Нечуй-Левицький був досить дивакуватим, наприклад, завжди ходив на прогулянки з парасолькою. Письменник був надзвичайно пунктуальним. Щодня, о визначеній годині, гуляв однаковим маршрутом: спочатку до Володимирської вулиці, потім йшов до фунікулера й повертався назад додому Хрещатиком, завжди під захистом парасольки.

Спати він лягав рівно о десятій, існує факт, що навіть із власного ювілею пішов спати, так і не дослухавши привітань.

Іван Нечуй-Левицький не пив алкоголю. Дуже не любив сперечатися: хворів потім по два тижні, якщо доводилося з кимось посваритися.

Сюди можуть діти додавати факти, які знайдуть самотійно під час

пошукової роботи.

3. Бесіда з учнями. (5 хв)

Важлива частина для мети уроку - обговорення головних героїв твору. Добирання цитат до персонажів за допомогою хрестоматії.

<i>Омелько Кайдаш</i>	«Ніби намальований на чорному полі картини, сидів Кайдаш в білій сорочці з широкими рукавами. Кайдаш стругав вісь. Широкі рукава закачались до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки. Кучеряве посічене волосся стирчало на голові, як пух, і блищало сивиною»
<i>Карпо</i>	«Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блілого лиця з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті»
<i>Лаврін</i>	«Лаврінове молоде довгасте лице було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — все подихало молодого парубочою красою. Він був схожий з виду на матір»
<i>Маруся Кайдашиха</i>	«... Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим лицем. Маруся Кайдашиха замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою. Вона вміла дуже добре куховарити і ще й тепер її брали до панів та до попів за куховарку на весілля, на хрестини та на храми. Вона довго терлась коло панів і

	набралась од їх трохи панства. До неї прилипла якась облесливість у розмові й повага до панів. Вона любила цілувать їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними»
<i>Мотря</i>	«Мотря стояла під хатою проти білої стіни. Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні. Загоріле рум'яне лице ще виразніше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними блискучими, як терен, облитий дощем, очима. В лиці, в очах було розлите. щось гостре, палке, гаряче, було видно розум з завзяттям і трохи з злістю»
<i>Мелашка</i>	«Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообраза, повновида, з тонким носиком. Щоки, червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк. Лаврін дивився на дівчину, як вона спустила на щоки довгі чорні вії, як вона потім повернулась боком, дивилась на воду, на скелі, як блищав її чистий, рівний лоб».
Баба Палажка	«ідеолог», «з'їла двадцять пасок у Києві», знає замовляння: «Пом'яни, господи, раба божого Омелька та ті книжки, що в церкві читають: єрмолой, бермолой, савгирю і ще й тую, що телятиною обшита... Хрест на мені, хрест на спині, уся в хрестах, як овечка в реп'яхах...».

Цитати, які пропонують діти, вписуємо до таблиці.

4. Творче завдання.(10-20 хв)

Творче завдання розраховане на учнівський потенціал до художнього мистецтва.

I етап: Налаштування.

- Уявіть собі, чи могла б існувати сім'я Кайдашів в наших реаліях? Який ваш улюблений герой? А якби вам випала можливість зіграти в театрі роль, кого б ви обрали? Чому?

Обов'язково цей етап включає обговорення сильних рис характерів головних героїв твору, засобів маніпуляції героїв, як вони впливають одне на одного, чому вони сваряться, як вони взаємодіють між собою та стосунків.

II етап: Обговорення.

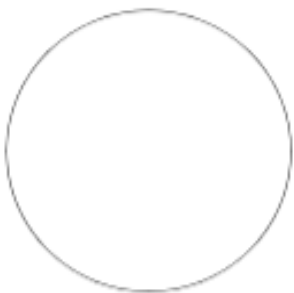
- Чи всі ми користуємось мережею Інстаграм? Уявіть собі, що наші сучасні герої так само мають сторінки, ведуть блог, розповідають про себе, ведуть бізнеси та взаємодіють.

Користуючись планом, оформіть одному з героїв (або одній з героїнь) сторінку в мережі.

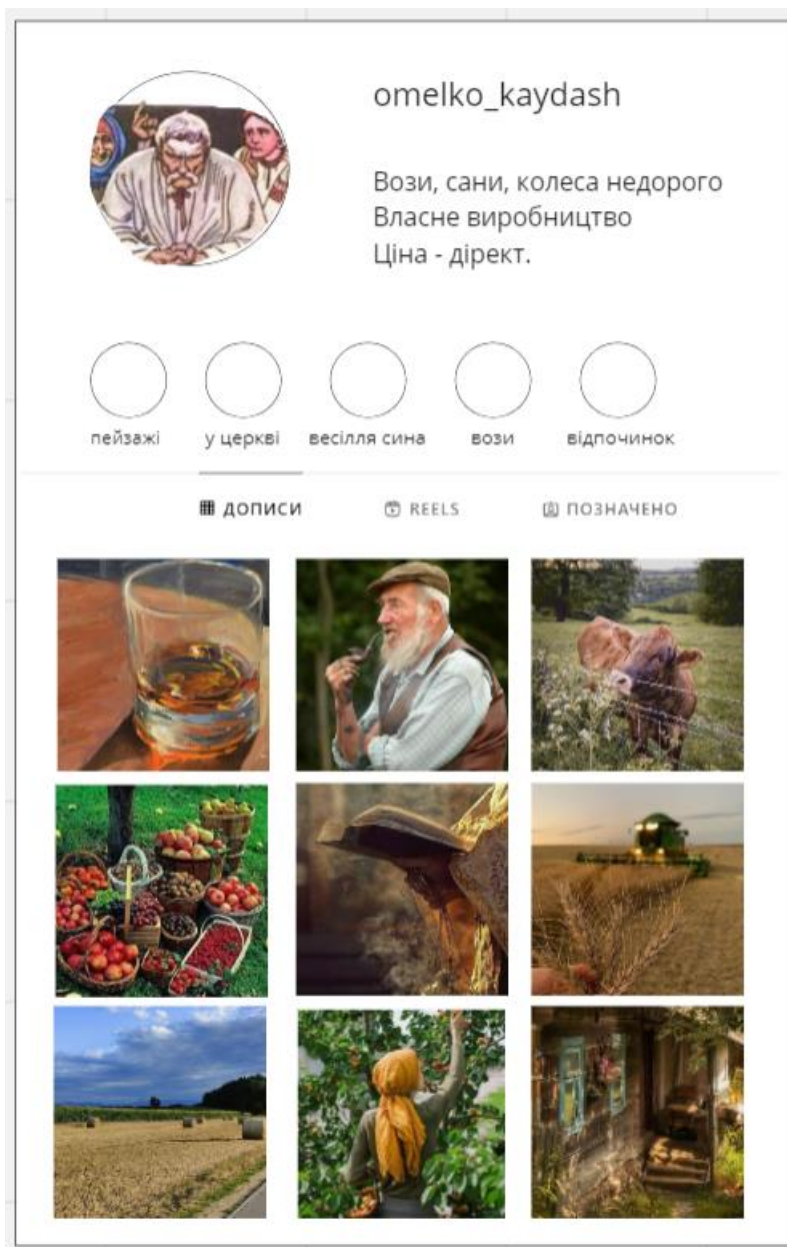
План

1. Ім'я героя. Короткий псевдонім.
2. Написати 3-4 факти про нього для опису сторінки в мережі (місце проживання, вік, фах, рід занять тощо). За бажання можна дофантазувати, чим би герой, якого ви обрали, займався у сучасності.
3. 5 подій, які трапилися з героєм (для створення актуальних розповідей).
4. Як виглядає герой? Що він фотографує? І як підписує фото? (підкріплюємо цитатою, де є це можливо). Звернемо увагу, чим він може бути цікавим аудиторії.
5. Додаткова інформація, спираючись на його поведінку, характер та інші якості.

Схематичний вигляд на аркуші А4, варіант роздаткового матеріалу:

	ім'я 3 факти			
				
5 подій				
 ДОПИСИ REELS ПОЗНАЧЕНО				

Обов'язково для полегшення завдання, повного його розуміння, пропонуємо демонстраційний варіант роботи, який вчитель підготує, тут наведений приклад, який був використаний під час педагогічної практики на уроці 10 класу:

Додаткова інформація, якою можемо доповнити розповідь: має мало підписників, підписаний на місцеві бари, не підписує світлини, але коментує фото Кайдашисі (з помилками), позначений лише Кайдашихою на спільних фото, не вміє користуватися інстаграмом, просить допомоги у молоді.

III етап: Самостійна робота учнів.

Віддаємо 10-15 хвилин на самостійну роботу. Діти працюють над завданням, творчо міркують, розвивають здібності не тільки пошукової роботи, а й грамотність, креативність, творчість.

IV етап: Захист роботи.

Обов'язково діти презентують свою роботу, пояснюють їхній вибір зображень, дій персонажів.

V етап: Обговорення й оцінювання.

Етап обговорення дає педагогу зрозуміти труднощі, з якими стикаються діти, як він може покращити свою роботу і на чому міг би зосередити увагу в майбутньому.

- Як вам завдання? Як вам здається, чим воно корисне?

На цьому етапі вчитель, якщо достатньо часу, може пригадати, чим небезпечний Інтернет, та обговорити з дітьми безпеки, які чатують на них в мережі.

5. Висновки (5 хв).

Отож, хотілося б почути від вас, діти, якою ви вбачаєте Кайдашеву сім'ю в сучасних реаліях. Чи могли б вони існувати? Як вони б змінилися?

Вправа «Мікрофон».

Чи з усім ми впорались?

Чи усе заплановане нам вдалося?

На якому етапі уроку найцікавіше працювати?

Що треба було зробити інакше?

Оцінювання та домашнє завдання.

Продовжити працювати над портретом героя. Поділитися ідеями з однокласниками. Додати зображень та малюнків.

- Дякую вам, учні, за урок! Бажаю залишатися собою за будь-яких обставин, бути оригінальними та творчими.

Література до уроку

1. Дроздовський Д.І., Черешневська Т.М. Українська література (рівень стандарту): 10 клас. Книга для вчителя. «Соняшник» , 2018. 160 с.

2. Слоньовська О.В., Мафтин Н.В., Вівчарик Н.М. Українська література 10 клас. Профільний рівень. Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с.

3. Черсунова Н. І. Українська література 10 клас. *Хрестоматія*. Харків: ПЕТ, 2014. 764 с.

Та все ж залишається питання, як вчителям-словесникам та класним керівникам регулювати ситуацію з безпекою в Інтернеті, адже небезпек чатує багато.

Звичайно, основною метою є навчити дітей критично мислити та обирати якісну інформацію серед великої кількості джерел. Я вважаю, що це означає дати їм практичні поради щодо аналізу текстів в Інтернеті, зауважимо тут декілька:

1. Критично оцініть джерела інформації, які ви знаходите в Інтернеті, зокрема, порівнявши їх з іншими джерелами; переглядайте авторів статей, переглядайте словники та енциклопедичні видання, щоб перевірити важливу інформацію; і краще зверніться до фахівців.

2. Навчитися аналізувати роботу пошукових систем. Шукайте в Інтернеті матеріали ефективно, використовуючи ключові слова та правильно формулюючи запити.

3. Вивчіть соціальні мережі, послуги, які вони надають. Ознайомтеся з електронною поштою, обліковими записами, мережами та іншими електронними сервісами та додатками. З'ясуйте, як захистити свої особисті дані на вебсайт, і не використовуйте їх на малознайомих або незахищених вебсайтів. Пам'ятайте, що Інтернет зберігає ваші дані, включаючи ваші номери телефонів, дати народження батьків і навіть місце перебування.

Подібні поради можна дати дітям під час виховної години, виховних бесід, щоб запобігати небезпеці. Щодо маніпуляцій теж є поради, які класні керівники та вчителі-словесники можуть зауважити:

1) перш ніж передавати або поширювати інформацію, переконайтеся, що вона є правдивою, перевірте джерело, здійсніть пошук по фото, якщо виникає потреба;

2) навчіться відрізняти фейкові новини від справжніх: фейкові новини часто мають заголовки, які умисно викликають емоції; звертайте увагу на римування, метафоричність, лексику та доступність для розуміння;

3) маніпулятори використовують емоції в потрібний час у потрібному місці, тому завжди робіть павзи для осмислення інформації; зачекайте, холодний розум краще оцінить ситуацію, яка виникла;

4) ця порада пов'язана з попередньою, адже маніпулятори часто використовують тиск часу, щоб отримати від вас бажану реакцію, тому не поспішайте відповідати на повідомлення, які вимагають негайної відповіді;

5) завжди замислюйтесь про те, чому ви читаете, бачите і сприймаєте цю інформацію. Кому це корисно, що ви це прочитаете? Подібні запитання допоможуть вам визначити, чи є приховані мотиви у того, хто створює інформацію;

6) пам'ятайте, що маніпулятори найчастіше апелюють до емоцій, страхів і авторитетних особистостей; вони чітко знають свою аудиторію, також використовують гіперболу, стереотипи або взагалі не говорять про те, що їм невігдно.

До теми маніпуляцій у блозі для старшокласників можна провести захід або класну годину, яка буде особливо актуальною в час інформаційної війни, адже діти у групі ризику, легко піддаються паніці, довіряють своїм кумирам та, відповідно, легко піддаються впливу.

Тема заходу: Маніпуляції у блозі. Як діяти під час інформаційної війни.

Мета уроку: сприяти формуванню в учнів поняття «маніпуляція», «інформаційна війна», «фейк»; ознайомити учнів з основними проблемами перевірки інформації в Інтернеті, з ознаками, принципами й видами маніпуляції в медіапросторі; навчити учнів розпізнавати маніпулювання в інтернет-просторі та блогосфері; з'ясувати чим небезпечні маніпуляції в медіапросторі для окремої людини й для суспільства; розширити знання з теми інформаційної безпеки.

Обладнання: презентація, ілюстрації, шкільний підручник

Громадянська освіта, 10 клас. [7]

Тип уроку: виховна година для вивчення нового матеріалу.

Клас: урок розрахований для учнів 8 класів та старших.

Література до уроку: Гісем О.О., Мартинюк О.О. Громадянська освіта, 10 клас. Харків: Ранок, 2018. 192 с.

Хід уроку

I. Організаційний етап.

Привітання з учнями, перевірка присутності. Налаштовуємо учнів на бесіду, пропонуємо учням піднести руку, хто готовий працювати та засвоювати нову інформацію.

- Вітаю, учні, впродовж наступних сорока п'яти хвилин ми познайомимось з вами з важливою і цікавою темою безпеки в Інтернеті. Сподіваюся, що всі готові працювати, якщо так, вирушаємо.

II. Актуалізація опорних знань.

- Спробуймо попрацювати попередньо з такими питаннями, з'ясуймо, що вам вже відомо з теми, адже я впевнена, що всі ви чули слова «фейк», «маніпуляція», «блогер», так? Бачу, що ви зі мною погоджуєтесь, спробуйте дати відповідь або пояснення своїми словами, хочу почути саме ваші думки й гіпотези.

Пропонуємо учням пояснити поняття своїми словами та відповісти на питання:

1. Що таке фейк?
2. Яких українських блогерів ви знаєте? За ким стежите у соціальних мережах?
3. Чи всі вони говорять правду?
4. Чи довіряєте ви блогерам? Які підстави довіряти їм?
5. Що таке маніпуляція?
6. Чи знаєте ви, як розпізнати маніпуляцію?
7. Чи знайомі ви з поняттям «інформаційна війна»?
8. Як ви вважаєте, чи можуть блогери брати участь в інформаційній

війні?

Питання допоможуть з'ясувати рівень знань учнів, чи зможуть діти належно працювати.

III. Повідомлення теми та мети уроку.

Тема: «Маніпуляції у блозі. Як діяти під час інформаційної війни».

- На дошці ви вже бачите тему уроку, можемо її ще раз прочитати, а метою уроку є ознайомлення з правилами безпеки в мережі, розповісти про те, як себе вберегти від небажаного впливу, провести експеримент і спробувати виявити вплив.

Як ви вважаєте, чи потрібно нам обговорювати цю тему? Чи вона буде цікавою? Що ви очікуєте від уроку?

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу.

Слова вчителя: *«У XXI столітті соціальні мережі мають значний вплив на формування думок суспільства. Здавна, ще під час Другої світової війни, за допомогою преси, радіостанцій проводили багато психологічних операцій, маніпулюючи свідомістю людей. На сьогоднішньому уроці ми з вами спробуємо виявити маніпулятивний вплив у блозі, поговоримо про те, як діяти під час інформаційної війни, та як ці знання допоможуть вам у майбутньому. А щоб їх не забути, спробуємо створити план дій для розпізнавання впливів.*

Робота з основними поняттями.

- Зараз я роздам вам картки, які залишаться для вас як пам'ятка про цей захід і нагадуванням у щоденнику про небезпеку в Інтернеті. Спробуйте самотійно, або якщо завдання виявиться важким, то у парах, поєднати слово та його визначення. Хто готовий, піднесіть руку, а потім обговоримо результати роботи.

Завдання поєднати слово та його визначення, роздрукувавши їх на картках окремо.

Маніпуляція	«Спосіб соціального управління, що полягає у прихованих (найчастіше
-------------	---

	через формування ілюзорних уявлень) впливах на масову свідомість і поведінку людей з метою примусити їх діяти (або не діяти) в інтересах певних соціальних сил.»
Інформаційна війна	«Вплив на населення іншої країни у мирний або воєнний час через розповсюдження певної інформації та захист громадян власної країни від такого впливу.»
Фейк	«Подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації.»

Слова вчителя: *«Як працюють мовні маніпуляції у текстах блогів. Насамперед нам потрібно зрозуміти, що ми читаємо про людей, яким ми довіряємо, які нам особисто подобаються. Спостерігаємо за їхнім життям та, звичайно, встановлюємо з ними зв'язок. Після цього їхні слова з особливою силою мають здатність впливати на нас. Маніпуляція відбувається за допомогою фейку, тобто прихованої брехні, або безпосереднього впливу на наші емоції різними видами мовних конструкцій, вживанням особливих слів та стилістичних прийомів, які допомагають тексту викликати те чи те почуття. Це може бути зловживання своєю посадою, велика кількість повторів, метафори, однорідні члени речення, які ми перераховуємо, інішомовні слова, які можуть бути нам невідомі, а також особлива увага до слів, які передають почуття або думки автора, особливі позначки – емоджі та все, що привертає велику кількість уваги».*

Попрацюємо з текстом.

- Зараз зробимо з вами експеримент, як справжні дослідники галузі мовознавства, я роздам вам тексти, у нас тут три групи (поділити за рядами, але зважати на рівномірну кількість), для кожної буде своя картка.

Спробуйте зосередити увагу на ваших почуттях після прочитання, де найбільше вашої уваги, чи були складні слова, яскраві позначки або виділення. Поміркуйте, як це впливає на сприйняття тексту, чи змінює воно вашу думку, щодо прочитаного.

Запропонувати учням розділитися на групи, роздати їм тексти та попросити вказати, де, на їхню думку, може бути маніпуляція.

Текст 1.

Пост зі сторінки Олени Зеленської від 31 серпня 2021 року.

«Прибули до США з робочим візитом Володимира.

● Попереду – насичена програма: запуск аудіогіда українською мовою в садибі першого Президента Сполучених Штатів Джорджа Вашингтона Маунт-Вернон та зустріч із жінками Power women, відкриття «Українського дому», відвідання музею Голокосту, робочі зустрічі у Стенфордському університеті та в Управлінні освіти Сан-Франциско, візит до художньої галереї De Young та багато іншого.

!Кожна подія цих активних днів – можливості, перспективи та взаємообмін для США та України. Впевнена, що завдяки «м'якій силі» культурної дипломатії ми станемо ще ближчими, а наш зв'язок посилиться».

Текст 2.

Пост зі сторінки Олени Зеленської від 28 серпня 2021 року.

«Цей хлопець на відео – талановитий вихованець харківської гімназії для незрячих дітей ім. Короленка Михайло Сербін. Тут йому 14 років. І це – його виступ на церемонії проведів паралімпійської збірної України на зимові ігри в Пхенчхані у 2018 році.

Дитина, яка не бачить з народження, бачить набагато більше від інших. Тому що бачить серцем! Послухайте цей неймовірний голос! Голос, що міг би підкорювати шанувальників з усього світу.

Але Михайло обрав інший шлях. І ось на фото – 17-річний дебютант нашої паралімпійської збірної в Токіо. ЗОЛОТИЙ МЕДАЛІСТ Паралімпіади!

Дев'ять років самовідданої праці, і він – тріумфатор, який підкорює шанувальників з усього світу! Неймовірна історія, що надихає! Шалені емоції! Замало слів, щоб описати захоплення! Михайле, ми пишаємося! (якщо це слово достатньо сильне для тебе). Тому що найсильніший – ТИ! □ □»

Текст 3.

Пост зі сторінки Олени Зеленської від 24 серпня 2021 року.

« Улюблена Україно, я рада вітати тебе з 30-ю річницею незалежності.

Ти – сповнена натхнення, велика і різноманітна, а для мене особисто – завжди найкраща.

Ти, моя рідна земле, даєш нам сили йти лише вперед і долати найважчі перепони.

Зі святом усіх нас!»

- Я бачу, що групи закінчують свою роботу, хотіла б почути висновки ваших досліджень. Прочитайте текст і прокоментуйте його, інші групи можуть приєднуватися до обговорення.

Провести обговорення результатів їхнього експерименту, з'ясувати, чи вдалося дітям знайти маніпуляції в тексті та прокоментувати засоби, якими користувалися діти.

Слова вчителя: *«Як ви бачите таких засобів буває багато, кожен, хто вмів ними користуватися, здатний володіти увагою аудиторії, бути лідером думок, як це популярно зараз казати. У наш складний час ми особливу увагу повинні звертати на джерела інформації, адже той може вціліти від брехні, хто захищений перевіреними джерелами новин.»*

Разом з учнями складаємо список основних дій для протистояння маніпуляції.

- Бачимо, що тема складна, уявіть що ви повинні пояснити її комусь, хто вперше чує про маніпуляції в текстах, що б ви йому порадили? Запишімо ці правила та користуймося надалі.

У формі бесіди формулюємо правила та записуємо їх, щоб найкраще

запам'ятати.

Прогнозовані відповіді:

1. Користуватися перевіреними джерелами інформації.
2. Шукати самостійно інформацію про факти, які наводять як аргументи, порівнювати їх з дійсністю.
3. Не панікувати, трохи заспокоїтись після прочитання новини та передивитися текст ще раз з холодним розумом.
4. Звертати увагу на особливості засобів маніпуляції, що найбільше трапляється в очі, користуватися маркерами впливу на наші емоції.
5. Звертатися по допомогу – пояснити ту чи ту новину, повідомлення – до більш компетентних людей.
6. З'ясувати чи ми маємо справу із судженням, тобто припущенням автора, чи з фактом.
7. Не боятися сумніватися, шукати підтвердження слів, не довіряти повідомленням про надзвичайні події, адже маніпуляція працює найкраще в стані шоку.

Допомогти дітям дійти до висновків, поставити питання, підтримувати кожну відповідь, легко коректуючи її, адже це нова для учнів інформація, вони можуть помилятися.

- Чудова робота, дякую вам. Бачимо, що знаючи правила, ми легко змогли б виявити небажані впливи на нашу підсвідомість та протистояти їм у майбутньому.

V. Узагальнення знань.

Рефлексія після уроку.

Вправа «Мікрофон».

1. Чи стикалися ви з маніпуляціями у соціальних мережах? Розкажіть, як вони виглядали?
2. Виконання завдань викликало у вас труднощі?
3. Що виявилось найважчим?
4. Чи допоможуть вам рекомендації у розпізнаванні маніпуляцій у

майбутньому?

5. Цікавим був для вас матеріал?

VI. Підсумок уроку.

Слова вчителя: *«Отже, справді світ маніпуляцій складний та не вивчений, варто бути обачним, адже поганий вплив на нашу свідомість чатусь на нас скрізь. Не забувайте основні правила: перевіряти джерела інформації та не піддаватися емоціям!»*

Обов'язкова подяка учням за старанну роботу та увагу впродовж виховної бесіди, заходу або уроку. Також можемо порекомендувати учням поділитися знаннями з батьками та друзями, щоб вони мали нагоду повторити засвоєний матеріал, а також поширити здобуті на знання між своїх однолітків та вдома.

Цей урок може бути корисним класним керівникам під час воєнного стану, як урок з теми безпеки в Інтернеті, а також як виховна година для всебічного розвитку учнів. Як ми бачимо, тут поєднується інформація з предметів громадське здоров'я, українська мова та українська література, а також, звичайно, з інформатики.

Для учнів старшої й середньої школи легко можна пояснити складний матеріал з допомогою бесіди, але що робити, коли виникає проблема з дітьми молодшого віку. За нашими спостереженнями, гаджети потрапляють до рук малечі ще в дитячому садочку, як пояснити цій віковій категорії особливості впливу Інтернету та його небезпеки.

Тут ми можемо взяти розробку кількох завдань, наприклад створити карту-путівник для подорожей у світі «Інтернет», залучивши творчий потенціал дитини, обов'язково використати яскраві зображення, малюнки, якщо це робити на папері, то аплікації з улюбленими персонажами, супергероями, які стоятимуть на захисті й зможуть вплинути на свідомість дитини.

Для роботи з дітьми можемо залучити такий популярний жанр оповіді як казка. Невипадково історії повчального змісту супроводжують нас з

дитинства, адже навчають нас основних правил безпеки, розповідають про життя, смерть, світовий устрій, впливаючи на дитячу підсвідомість майже непомітно.

Казка впливає значною мірою як на свідомість, так і на несвідомість людини. Такі психологи, як Е. Берн, К. Г. Юнг, Е. Фромм і З. Фройд, писали про вплив казки на несвідоме людини.

Дослідниця І. Рудницька-Юрійчук описує основні завдання щодо використання казки у роботі з дітьми дошкільного віку, передбачаючи такі фактори:

- інтеграцію особистості дитини;
- психомовний розвиток;
- вдосконалення вербальної мови;
- розвиток вміння слухати навколишній світ, людей і себе у ньому;
- розвиток соціально-емоційної поведінки кожної дитини;
- розвиток креативного мислення, фантазії, уяви, емпатії дитини;
- розширення свідомості дитини та вдосконаленню взаємодії з навколишнім світом;
- розвиток сенсомоторики як бази для розвитку мови, інтелекту;
- розвитку творчих здібностей дитини[31, с. 238].

Дослідниця вбачає, що роль казки – це своєрідний спосіб об'єднання дорослого і дитини і дати їм можливість зрозуміти одне одного. Тому казка – це мова, яка зрозуміла обом поколінням, а внесок педагога в сприйняття сюжету історії, неодмінно відобразиться на свідомості дитини, адже педагог створює середовище для повноцінного засвоєння інформації, певних почуттів, організовує процес транскрибування образів і символів для дитини та її підсвідомості, допомагаючи їй знайти відповіді на важливі проблеми та питання.

Контакт з дитиною відповідний до її віку – це особливий внесок для її розвитку, адже ми не можемо перебільшувати її здібностей, все повинно бути згідно з нормами. Казка – це матеріал, який супроводить дитину змалечку до

свідомого життя. Казковий сюжет може бути використаний як своєрідна канва заняття або уроку, з вирішенням ситуацій, рольовими іграми, проблемними підходами.

Рольова гра як інноваційний підхід до навчання допоможе дитині зрозуміти персонажів історії, пережити їхні почуття, співпереживати. Емоційний досвід важливий для повноцінного розвитку дитини.

Прийом казки допоможи дитині без страху познайомитись з новим, складним і небезпечним, адже фантазійний світ казкового сюжету, створить безпечне середовище для навчання, метафори не будуть перенапружувати психіку, але працюватимуть як навіювання, а крім того казка витримує чіткий кордон між двома світами.

Уявний світ, який пропонується в історії, та реальний, який зустрічає дитина виходячи з сюжету казки, починаючи робити висновки з проблем, які підняті в історії. Можемо стверджувати, що казка – це своєрідний маніпулятивний засіб для педагога, який приховує факти, але змусить зробити потрібні висновки.

Образи казок звертаються одночасно до двох психічних рівнів особистості: до рівня свідомості та підсвідомості. Універсальність і єдність казкових образів визначаються відповідністю концепції архетипів, мета яких є впровадження підсвідомого матеріалу у свідомість людей і його трансформація в результаті[8, с.168].

Концепція казки заснована на ідеях соціальних цінностей, носієм яких є позитивний герой, який у символічній формі розповідає про прийнятну поведінку, рольові моделі, емоції, позитивні якості особистості, навички та уміння, які повинні супроводжувати соціально прийнятну людину.

З'ясовуючи роль казкотерапії українська дослідниця С. Потюк зібрала технології, які доцільно використовувати у процесі навчання сучасного школяра для всебічного розвитку, а також наголосила про пріоритетність у виховній діяльності здоров'язбережувальних технологій, виокремивши для застосування:

- технологію особистісно орієнтованого навчання;
- технології кооперації та диференціації;
- арттерапевтичні технології;
- портфоліо;
- технології кінезотерапії;
- проєктна технологія тощо[34, с. 299].

Найголовніше, дослідниця вбачає великий потенціал саме в казкотерапії, яка може не тільки збагатити світогляд школяра, а й працювати з його психічним здоров'ям.

Казка – це могутній механізм для педагогічної діяльності за допомогою якого педагог може ефективно здійснювати виховну та навчальну роботу. Для застосування вчитель повинен визначити основу історії, проблему, яку вона повинна розкрити, уроки, які діти винесуть, знання, які почерпнуть. Казка повинна підкреслити тему і відповідати меті заданого уроку і якщо ми говоримо про маніпуляцію, то пропоную на основі вигаданої казки, зробити невеликий аналіз, та прослідкувати, чи вона доречна.

Продовжуємо тему маніпуляцій в Інтернеті, яку порушимо серед молодших класів, намагаючись їх ознайомити з явищем маніпуляції в мережі, актуальними соціальними проблемами, ситуацією у світі та в державі.

Казка про мудрих мудрийнців та чарівника Павука

У далекому близькому майбутньому жив народ мудрийнців. Це були завжди здорові, радісні й розумні істоти, які перебували під опікою чарівника Павука. Мудрець, щоб вберегти народ від атак з інших країв, утримати цілісність кордонів та розвивати давню цивілізацію, створив міцний піднебесний купол, який назвали Мережею.

Мудрийнці любили той купол: він повідомляв новини, розповідав про далекі краї та відповідав на всі питання, які вони ставили, а головне – був правдивим: погана відповідь чи добра, але Мережа відповідала чесно. І хоча Павук хотів вберегти людей Мережею, вони все ще були вільні вирішувати, хочуть вони жити у Мудрийні чи ні. Мешканці цього краю могли обирати собі

чаклуна і користуватися Мережею за власним бажанням. Більшість хотіла залишитися тут, бо життя в цій країні було досить добрим: всі люди мали вибір, а це, як відомо, найвища цінність.

Вони могли слухати, бачити й говорити те, що хочуть.

І ось одного дня, Мережа почала видавати дивні новини. «Громадяни Мудриїни, – сказала вона. – Вам брешуть, ваша країна не найкраща, ваш Павук – брехун. У сусідньому краї там усе краще, там Сеть видає лише хороші новини, ніхто не жаліється на погані, народ Тугодумії щасливіший від вас. Зробіть Мудриїну частиною Тугодумії, й Сеть про вас піклуватиметься». Потім Мережа почала показувати фото королівства за її межами, фото щасливих тугодумців, а також їхнього чародія – старого маленького карлика, на ім'я Трупін.

Мудриїнці задумалися. Можливо, справді їхнє життя не було таким хорошим, як у сусідів з Тугодумії, у них були й погані новини, і хороші. І Мережа ніколи не казала їм неправди, а отже все почуте могло бути справжнім!

Тоді почалася паніка, яку розвіяв своїм могутнім голосом Павук: «Великий народе великої країни, я знаю, що ваша віра підірвана. Сили Трупіна дібралися до Мережі, вони зробили її хворою. Знайте, що не буває хорошого без поганого, а поганого без хорошого. Ви самі повинні обирати й розуміти, яким є насправді цей світ. Мудриїнці, я довго передавав вам свої знання, навчав вас, та тепер настав час самим розібратися у всьому.» Він плеснув у долоні – і купол Мережі зник.

Мудриїнці роззирнулися та побачили за кордоном їхньої країни їхню сусідку. Те, про що казала Мережа, як про величну Тугодумію, виявилось болотом. А тугодумці були народом сліпим, глухим і безмовним, все, що вони робили, це кивали й дивно посміхалися.

Мудрий чарівник Павук глянув на свій народ: він пишався ним, бо всі мудриїнці зрозуміли, де є правда, а де брехня.

Тоді він знову плеснув у долоні й Мережа повернулася над головами

мудрийнців. На ній були чорні діри, які збентежили кожного мешканця, вони зрозуміли, що як раніше вже ніколи не буде. На високому пагорбі з'явився Павук, мудрийнці почули його могутній голос:

– Народе Мудрийни, наша Мережа постраждала від лихого впливу. Невідомо, коли саме я зможу її відновити, але поки ваша мудрість і розум з вами, жодна інформація брехлива чи правдива не зможе вам нашкодити.

Мудрийнці з того часу перевіряють Мережу, вони допитуються, чи правду вона каже, заглядають до сусідніх держав, живуть з обережністю, але знають, що поки їм вистачає розуму і сил перевіряти – вони в безпеці.

Мудрийна з того часу лише покращилась, бо той лихий випадок з Мережею навчив їх цінувати свою свободу і те, що вони мають, а разом з тим і примножувати усе хороше.

Хто прослухав цей кінець, тому мудрий Павук зв'язав м'яких овець, а хто ні – застряг у липкій павутині.

На етапі обговорення казки ми повинні з дітьми визначити тему, запитати про що, на їхню думку, була розповідь. Звичайно, більшість почне розповідати нам про сюжет, переказуючи основні події, ми ж розуміємо, що метафорично казка показує нам ситуації інформаційної війни, де одна держава намагається порушити кордони іншої через маніпуляцію, приховуючи справжню дійсність.

Позитивний герой в казці – чарівник Павук, який є голосом мудрості, він створив купол Мережу, яка працює за принципом Інтернету і поки вона була цілісна і не забруднена «злими силами», то завжди казала правду.

Мудрийнці – це алегорія до українців, через подібну назву, використання кореня «мудр» в назві держави, ми виховуємо патріотичні почуття у дітей, які читатимуть історію, зосереджуючи свою увагу на образах і символах. Інших символів, які вказують на близькість історії з реаліями, достатньо, це і використання в номінації країни-сусідки суржику, транслітеруючи звучання російських слів українською мовою. Бачимо паралелі між іменами Трупін і Путін, що посилює вплив на емоції, виражає негативну конотацію і сам опис

маленького казкового диктатора.

До України нас відсилає популярна фраза в привітанні президента Володимира Зеленського «Великий народі великої країни», яка викличе у дітей асоціацію й також змусить проводити паралелі з реальним світом.

Казка, крім самого акту інформаційної війни, розповідає і про те, як вберегтися від небезпек в Інтернеті, змушує дітей зрозуміти, що мережа має багато «хворобливих плям» з якими ми можемо боротися лише знаючи про їхнє існування і вміючи аналізувати інформацію.

Подібні казки може складати не тільки педагог, а й учні, за такою схемою:

- 1) учитель пояснює тему уроку, його мету;
- 2) навчає нового, розповідає про проблемні моменти;
- 3) учні закріплюють новий матеріал, який почули впродовж уроку;
- 4) учитель пропонує скласти казку за темою, що буде своєрідним підсумком матеріалу, а крім того розвиватиме творчий потенціал учнів, їхній креатив та фантазію.

Якщо подібна робота буде складною, учитель може скористатися картками Проппа, які створив І. Пропп для пояснення структури казки, полегшення складання сюжету.

Цю роботу можна проводити письмово, записувати у зошит, працювати індивідуально та у групах, а також діти можуть завдання виконувати вдома, як домашнє.

Якщо вчитель планує виконати цю роботу усно, то повинен вести сюжет, направляти дітей в роботі, обирати один із запропонованих учнями варіант, якщо їхніх ідей декілька, але намагатись оцінити кожного, хто бере участь в обговоренні й створенні казки. Тут важливо розуміти, що учні вразливі, коли діляться фантазіями, ідеями й творять, тому не варто бути різкими у роботі, краще все ж не оцінювати ідеї, а лише хвалити за пропозиції й сміливість дитини, яка ділиться.

Діти, на жаль, перебувають у небезпеці весь час, наведемо кілька

прикладів, які можна проілюструвати для молодого покоління, якщо буде питання, що є небезпечним:

1. Небезпека фейкових новин у соціальних мережах може підвищити у дитини рівень тривожності, посилить її страхи у часи війни. Молоде покоління крім прочитання, може ще й поширити фейкову інформацію, щоб, наприклад вберегти близьких від небезпеки, та тим самим вони потрапляють на гачок тих, хто навмисно хоче влаштувати дисбаланс в соціумі.

2. Дослухатися до «авторитетних» фахівців у світі. Варто дітям пояснювати, що не всі медійні особистості, які мають велику аудиторію варті нашої уваги та підтримки, вони так само можуть нам шкодити у власних цілях, зазвичай, щоб отримати вигоду, наприклад, грошову. Тому не віримо чудо-засобам і товарам, які пропонують блогери, адже ті це роблять, бо їм заплатили за рекламу, а не на власний розсуд.

3. Слідкуємо лише за перевіреними джерелами інформації, яким можемо довіряти, але й ті перевіряємо.

4. Свідчення «очевидців» не є правдивими. Цього правила варто навчити кожного школяра, який користується мережею, адже під час війни ми бачимо часті випадки, коли в інтернеті є розповіді очевидців про ситуації під час повітряної тривоги, або ж умовні мешканці хочуть впевнитися у власній безпеці й випитують в чатах спільнот, де чути вибухи, який район, вулиця та інше.

Це звичайні маніпуляції, якими користується держава-терорист, щоб коригувати вогонь, щоб тримати напругу серед населення. Ми повинні навчити дітей як правильно діяти у ситуаціях, коли вони чують вибухи, бачать військову техніку та стикаються з маніпуляціями в мережі.

5. Не поширювати шкідливу інформацію у мережі. Це пов'язано з попереднім пунктом, РНБО з перших днів повномасштабного вторгнення інформувало щодо заборони поширювати фотографії з місця удару під час повітряних тривог.

6. Небезпечними також є смертельні ігри, які були популярними кілька

років тому, популярні назви яких: «Синій кит», «Тихий будинок», «Рожева фея», «Розбуди мене о 4:20», «Піди з дому на 24 години».

Багато спільнот поширювали інформацію про трагічні випадки, які трапилися саме під час подібних ігор, особливо вразливі підлітки, які переживають складний період самотності, відчуження, ті, які вважають себе особливими. Вони намагаються знайти однодумців, шукають способи знайти друзів і саме такі ігри ніби можуть їм допомогти. Насправді бачимо, що це лише маніпуляція їхньою свідомістю, їхніми страхами в особливості, тому таким дітям потрібна допомога спеціалістів, підтримка дорослих, а також однодумці у суспільстві, які переживають подібний період, у цьому допоможуть гуртки, художні студії тощо.

7. Кіберзнущання, булінг у мережі. Діти в мережі можуть стикатися з ситуаціями, коли отримують залякування в Інтернеті, але не знають, як діяти, тому намагаються самотійно розв'язувати проблеми, прагнучи не розповідати дорослим. Такі дії можуть лише погіршити ситуацію, тому варто час від часу проводити виховні розмови щодо безпеки в інтернеті.

8. Легкі гроші, шахраювання. Проблема дітей і підлітків, які хочуть швидше вирости, здобути самотійність і насамперед фінансову, та досвід показує, що в інтернеті можна стикнутися з різними видами махінацій, які лише виманюють гроші, змушують їх вкладати, але не обіцяють прибутку. Дітей варто змалечку залучати до уроків фінансової грамотності, а також дати їм розуміння, що легких грошей не існує.

Коли ми говоримо про шкоду Інтернет-контенту, то маємо вказати, як саме це буде виражено у житті дитини, виділимо таке:

- 1) психологічні травми від побаченого/почутого;
- 2) нав'язливий страх;
- 3) високий рівень тривожності;
- 4) нормалізація ненормативного (тут передбачене насильство, ранні статеві стосунки, порнографічний контент, вияви ризикованої поведінки).

Хороший і досвічений педагог повинен вміти легко пояснити важкий

матеріал, провести виховну роботу без тиску і залучати кожного учня в процес, щоб ніхто в класі не відчував себе відкинутим. Важливо, щоб викладач мав здатність адаптувати свій підхід до кожного учня, зважаючи на стать, вік, тип особистості. Учень стає більш зацікавленим у навчанні та розвитку, коли він знає, що він може довіряти і що його індивідуальність враховується, коли відчуває підтримку з боку вчителя, він може показати свої сильні сторони і розкрити приховані таланти.

Теми війни, цькування, страху, які виникають у суспільстві, роблять учнів вразливими до обговорення, тому потрібно слідкувати за атмосферою в класі, організувати процес навчання таким чином, щоб кожен міг висловитись і не відчувати сорому, тиску і приниження. Вчитель мусить створити безпечне середовище для висловлювання думок, переживань та почуттів, формувати учнівську емпатію, допомагати учням розуміти одне одного. Обов'язково залучати учнів до групової роботи, але й дозволяти їм працювати індивідуально, у своєму темпі. Під час вивчення теми інформаційної війни педагог має навчати учнів критично мислити, аналізувати і надавати ресурси для перевірки інформації.

Вбачаємо особливу потребу під час війни співпрацювати з ресурсами психологічної допомоги, частіше відкрито спілкуватися, нормалізувати розповіді про переживання, а також особливістю виховних годин може бути запрошення шкільного психолога, який зі свого боку може розповісти дітям про те, як боротися зі стресом, тривогою і допомагати їм знаходити способи для вираження емоцій і їхнього впорядкування.

Психолог може проводити групові заняття, а також, за потреби, говорити з учнями індивідуально, адже це його робота, педагогу треба пам'ятати про співпрацю з такими людьми, бо вони можуть легше врегулювати складні ситуації, з погляду їхньої професії, а також підказати вчителю і допомогти йому задля покращення його роботи в ролі класного керівника, а не тільки вчителя-словесника.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі ми повною мірою розкрили поєднання теми маніпуляцій і навчального процесу, з'ясували, що для педагога важливо розуміти, що маніпуляція як інструмент здобування бажаного може бути застосована проти них самих, тому кожен фахівець повинен знати способи протистояти впливу учнів. Аналізуючи модель учень-вчитель, ми також з'ясували, що педагог з досвідом може сам активно використовувати маніпуляції в освітньому процесі, направляючи їх в бік учнівської групи.

Ми проаналізували програму Нової української школи та побачили, що місце для вивчення і застосування теми засобів маніпуляції передбачене і можливе. Маніпуляції не вивчають як окрему тему, вони інтегровані в курс вивчення української мови.

Попрацювавши над розробкою уроків, ми побачили, що розвиток медіаграмотності, знання правил безпеки в Інтернеті, може бути представлений на уроках літератури. Обравши тему, ми прагнули зробити урок сучасним, цікавим і корисним для молодого покоління.

Виховна година представлена у 3 розділі, розрахована для роботи класного керівника, може бути проведена як повноцінний захід з техніки безпеки в мережі, адже в наш час це є потрібним.

Ми також пропрацювали репрезентацію теми для дітей молодшого віку, тут справді вікова категорія може змінюватися, але, використавши прийом казки, ми змогли продемонструвати його сильні сторони, зробити демонстраційний варіант оповіді й проаналізувати його на доцільність застосування під час навчального процесу.

У розділі ми акцентуємо на небезпеці в Інтернеті, аналізуємо різні ситуації, у які можуть потрапити діти, щоб в педагогічній практиці ми могли швидко і легко їх вирішити.

Діти – це незахищений клас суспільства, який легко може піддаватися емоційним впливам, вірити фейкам, адже на їхній стадії життєвого розвитку є рольові моделі, яким вони сліпо довіряють. Вважаю за доцільне розв'язувати проблемні ситуації, шукати впливи у тексті не тільки на прикладі блогу,

вчитель може подати уривок статті з газети чи увімкнути відео на уроці, щоб з учнями проаналізувати його. Педагог з досвідом і бажанням проводити особливі уроки, які справді будуть корисними у житті дитини поза межами школи, зможе з допомогою рекомендацій та розробок досягти високих результатів та допомогти дітям йти правильним життєвим шляхом.

ВИСНОВКИ

Тема маніпуляцій є доступною для представлення сучасному поколінню школярів. Педагог з досвідом зможе вміло репрезентувати тематику на уроках української мови та літератури, залучати до вивчення дітей різного віку, що дасть можливість кожній молодій особистості бути захищеною в Інтернеті, знати як перешкоджати впливу та зуміти проаналізувати тексти різних жанрів на маніпулятивні впливи.

У першому розділі ми з'ясовували місце маніпуляції в галузях науки, початок вивчення сфери впливу та становлення основних методів та засобів, звертаючи увагу на те, які визначення пропонують дослідники та чим вони відрізняються. Крім формування поняття маніпуляції, ми також звернули увагу на її роль та зрозуміли, що це за явище, який вплив воно має, адже він відбувається всупереч бажанням реципієнта або навіть без його усвідомлення. Ми розшукали потрібні для роботи класифікації різних дослідників і дослідниць, які працювали у галузі маніпуляцій.

У другому розділі ми досліджували маніпуляції у різних текстових жанрах, почавши з художньої літератури ми окреслили основні проблеми з якими стикалися впродовж роботи, продемонстрували, як працюють маніпуляції на основі твору І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», визначили тематики й способи продовження роботи у літературознавчих колах, щоб розвивати українське мовознавство і літературознавство.

Ми взяли до уваги блоги, що є сучасними засобами масової інформації, які є одними з найшвидших способів поширення інформації, а також її створення та розповсюдження. Зрозуміло, що завдяки розвитку соціальних мереж і попиту на рекламу, в наш час професія блогера дуже популярна серед молоді. У роботі ми виділяли лексичні, синтаксичні та графічні засоби маніпуляції як основні. У кожному з рівнів були інструменти, які мали сумнівний, прихований зміст, але їх основною метою було зосередження уваги на об'єкті, дії чи ідеї. Не забуваймо, що маніпулювання емоціями та настроями

також є впливом, який призведе до заміщення істинних емоцій бажаними.

Використовуючи інтерв'ю Олени Зеленської для *Vogue US*, яке було перекладено на українську версію *Vogue UA*, ми зосередилися на сучасності. Ми виявили під час порівняння статей, що переклади адаптують до читача, змінюючи мову та засоби мовної маніпуляції, відповідно до національності та гендеру.

У третьому розділі, який присвячено методичній роботі, педагогічній праці з учнями у ролі вчителя-словесника, розглянуто сучасні компетентності, щоб визначити, як тема входить до шкільної програми. Ми опрацювали взаємодію вчителя й учня, які зв'язки є між ними та чи існує маніпулятивний вплив, тут відповідь була однозначною – так, існує, тому вивчення теми маніпуляції у педагогіці також важлива. Розробка уроку, який в третьому розділі поєднано з матеріалами другого, а саме на тему «Кайдашевої сім'ї», ми прагнули розвивати грамотність в медіасередовищі та в соціальних мережах, що буде цікаво й корисно для сучасного школяра. Безпека під час інформаційної війни – це тема для виховного заходу, який ми репрезентували в роботі, крім того, забезпечили матеріалами для дітей молодших класів, для яких тема може бути складною для сприйняття і розуміння. Шукаючи розв'язку для проблеми презентації, ми знайшли її в казках – потужному засобі навчання для молодого покоління. У розділі ми чітко описали користь казки, способи її застосування і маніпулятивний складник.

Отже, результати дослідження розкривають роль маніпуляції у сучасному світі, який оточує школярів, репрезентує маніпулятивні впливи у текстах художньої літератури, блогу та преси в перекладацькому аспекті, окрім того, роботу збагачено методичними рекомендаціями з інтегрування теми у шкільну програму для занять, виховних годин та бесід, які будуть корисними педагогам під час взаємодії з різними віковими категоріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Альбота С. М. Лінгвістична маніпуляція: поняття та типи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. № 16. С. 5–7.
2. Аносова Л. Р. Психолінгвистическая интерпретация семанτικο-синтаксических отношений в речи: теоретико-экспериментальное исследование детской речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 1987. 21 с.
3. Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2016. 230 с.
4. Артюшина М. А., Котикова О.М., Романова Г.М. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2007. 528 с.
5. Барт Р. Мифологии. Москва : Академический проект, 2008. 324 с.
6. Витгенштейн Л. Философские исследования. Философские работы. Москва, 1994. Ч. 1. С. 75-319.
7. Гісем О.О., Мартинюк О.О. Громадянська освіта, 10 клас. Харків: Ранок, 2018. 192 с.
8. Данилюк І.В., Зольникова С.В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Psychological journal*, Volume 5, Issue 6. 2019. С. 161-173.
9. Дащук А.М. Пустова Н.О., Добржанська Е.І. Маніпулювання в навчальному процесі: причини, наслідки та форми захисту. Харківський національний медичний університет.
URL:<https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13498/1/2.%20%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.docx> (дата звернення: 18.10.2023)
10. Дроздовський Д.І., Черешневська Т.М. Українська література (рівень стандарту): 10 клас. *Книга для вчителя*. Соняшник, 2018. 160 с.

11. Дяченко О. В. Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної діяльності в сучасних політичних процесах : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2018. 201 с.
12. Ентрім Т. Перша леді України — про війну, яка змінила світ, і світ, який може пришвидшити перемогу. *Vogue UA*, 2022. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/persha-ledi-ukrajini-pro-viynu-yaka-zminila-svit-i-svit-yakiy-mozhe-prishvidshiti-peremogu.html?fbclid=IwAR2jfX4BIOwdjZ9dvK6lTjJsPJ0qlZiNq7sZoN3SHloMCujsG3DerBeXzQU> (дата звернення: 12.10.2023)
13. Залевская А. А. Понимание текста: психолингвистический подход. Калинин : Калинин. гос. ун., 1988. 95 с.
14. Зімовін О. Як не піддатися маніпуляції у ЗМІ. // Податки & бухоблік. 2015. №88. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/november/issue-88/article-12883.html> (дата звернення: 04.05.2022).
15. Иванов Д. В. Виртуализация общества. Социология и социальная антропология. СПб., 1997. 96 с.
16. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва : Алгоритм, 2000. 486 с.
17. Коваль А. П. Практична стилістика української мови. Київ: «ВИЩА ШКОЛА», 1987. 348 с.
18. Костюк В. В., Галич М. А., Ставицька А. Ю. Маніпулятивні методи в ЗМІ: історія та сучасність. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2014. С. 107–111. № 1–2 (17–18). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2014_1-2_22 (дата звернення: 11.10.2023).
19. Котов. А.А. Механизмы речевого воздействия в публицистических текстах СМИ : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Москва, 2003. 280 с.
20. Кулешова О. Д. Роль фоносемантики в речевом воздействии. Оптимизация речевого воздействия. Москва: Наука, 1990. С. 186-199.
21. Лайнбарджер П. Психологическая война. Москва: Военное

издательство Министерства обороны СССР, 1962. 179 с.

22. Лассвел Г. Язык власти. Политическая лингвистика. 2006. № 20. С. 264–280.

23. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики. Москва: Смысл, 1997. 287 с. URL: https://bookap.info/book/leontev_osnovy_psiholingvistiki/gl1.shtml#20 (дата звернення: 02.05.2023).

24. Лігачова Н., Черненко С., Іванов В., Дацюк С. Маніпуляції на ТБ. Київ: Телекритика, Інтерньюз-Україна, 2003. 218 с.

25. Лубчак В. Соціальні мережі & маніпуляції. День : веб-сайт. 2017. № 56–57. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/socialni-merezhi-manipulyaciy> (дата звернення: 21.04.2022)

26. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса. Волгоград : «Перемена», 2009. 477 с.

27. Матковська О. Перспективи лінгвістичних досліджень блогів. Людина. Комп'ютер. Комунікація : зб. наук. праць. Національний університет "Львівська політехніка". Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 128–131.

28. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. Серія «Світовид». 2017. 232 с.

29. Пугач Л. Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі. «Молодий вчений» . Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2019. № 1 (65). С. 150-156.

30. Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Університет економіки та права «Крок». Київ, 2015. 276 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/ribak-i.v.-vpliv-informatsiyno-manipulyativnih-tehnologiy-na-protselegitimatsiyi-politichnoyi-vladi-v-ukrayini-_d_.doc (дата звернення: 15.09.2023).

31. Рудницька-Юрійчук І.Р. Народна та авторська казка як засіб морально- етичного виховання дітей дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка; Серія:Психологія; Серія:Медицина, 2022.

№8(13). С. 229-240.

32. Петренко В. Ф. Оптимизация речевого воздействия. Москва: Москва, 1990. 240 с.

33. Плещенко К. В. Низова блогосфера як засіб індивідуального самовираження. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, 2013. №2(14). С. 97-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_2_21 (дата звернення: 29.04.2023)

34. Потюк С.В. Казкотерапія як чинник формування здорового способу життя дітей. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2021. №8(вересень). С. 299-302.

35. Почепцов Г.Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології. *Комунікація*. 2010. № 1. С. 19–26.

36. Почепцов Г.Г. Прагматические особенности текста. Прагматическая интерпретация и планирование дискурса: Тезисы. Совещания семинара. Пятигорск: Издательство Пятигорского педагогического института иностранных языков, 1991. С. 12–33.

37. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

38. Слоньовська О.В., Мафтин Н.В., Вівчарик Н.М. Українська література 10 клас. Профільний рівень. Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с.

39. Сорокин Ю.А. Психолінгвістическіе аспекты изучения текста: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.19 / Ю.А. Сорокин ; Ін-т языкознания АН СССР. Москва, 1988. 52 с.

40. Стернин И.А. Риторика. Воронеж: Кварта, 2002. 223 с.

41. Тарасов Е.Ф. Психологические и психолінгвістическіе проблемы речевого воздействия // Речевое воздействие: психологические и психолінгвістическіе проблемы. Москва: Наука, 1986. С. 74—90.

42. Тепенчак Т. М. Естетико-культурологічний аспект маніпуляції свідомістю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.08 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ, 2008.

19 с.

URL:http://irbisnbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08ttmams.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 06.05.2023).

43. Федорова Л.Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения. *Вопросы языкознания*, 1991. № 6. С. 46—50.

44. Українська мова : енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.

45. Чепелєва Н.В. Текст і читач: посібник. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 124 с.

46. Черсунова Н. І. Українська література 10 клас. Хрестоматія. Харків: ПЕТ, 2014. 764 с.

47. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2015. № 5. С. 121–123.

48. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования: монографія. Москва, 2014. 342 с.

49. 1. Щетініна Л. В., Рудакова С. Г., Труш О. А. Маніпулятивний вплив масмедіа: механізм, наслідки та рекомендації щодо протидії. *Бізнес Інформ*. 2019. №5. С. 246–252.

50. Antrim T. Ukraine's First Lady, Olena Zelenska, on Life Under Siege—and How Her Country Is Moving Forward. *Vogue US*, 2022. URL: <https://www.vogue.com/article/ukrainian-first-lady-olena-zelenska-on-life-under-siege> (дата звернення: 06.05.2022).

51. Austin J. L. How to do things with words. *Oxford University Press*, 1962. 167 p.

52. Lepa A. Świat manipulacji. Socjotechnika, Częstochowa, 1997r. URL: https://doci.pl/dareks_/adam-lepa-wiat-manipulacji-socjotechnika-1997r+fsmsn8#google_vignette (дата звернення: 16.11.2023)